

LETO II. - 1939

ŠTEV. 4

OBZORJA

REVIJA
ZA
LEPOSLOVJE
UMETNOST
IN
PUBLICISTIKO

VSEBINA

Branko Rudolf: RAZGOVOR V POZNI URI — Anton Slodnjak: VRNITEV — Vinko Žitnik: PODOBE — Anton Ingolič: SPLAVAR FRANC VITUŽNIK — Milan Kajč: TEŽAKI S TKALECA — Radivoj Rehar: MINIL JE ČAS... — Janko Glaser: † PRELAT DR. FRAN KOVAČIČ — Dr. Vitko Kraigher: SLOVENSKI ŽUPANI OB NASELITVI SLOVENCEV V ALPAH — Radivoj Rehar: OBNAVLJANJE RAZVREDNOTENIH VREDNOT — OCENE

Revija „OBZORJA“

izhaja dvanajstkrat na leto.

Naročnina znaša za vse leto din 100.—, za pol leta din 50.—, za vsak mesec din 9.—, za dijake za vse leto din 84.—, za pol leta din 42.—, za vsak mesec din 7.—.

Uredništvo in uprava v Mariboru, Kopališka ulica 6. Prispevki in rezensijski izvodi naj se pošiljajo uredništvu „Obzorij“, Maribor, Kopališka ulica 6. Nenaročenih rokopisov uredništvo ne vrača.

Revija se naroča ali reklamira pri upravi.

Revija je glasilo Umetniškega kluba v Mariboru. Ureja jo prof. dr. Vladimir Kralj v Mariboru.

Zalaga, izdaja in tiska Mariborska tiskarna d. d. v Mariboru.

Za uredništvo, izdajateljstvo in tiskarno odgovarja ravnatelj Stanko Detela v Mariboru.

SPOROČILA UPRAVE:

Prosimo vse one, ki so revijo lani prejeli in še niso poravnali naročnine, da jo poravnajo čimprej.

Vsakomur je dano na izbiro, kako poravna naročnino, bodisi celoletno, polletno ali mesečno.

Vse, ki smo jim poslali revijo, prosimo, da jo pokažejo tudi svojim znancem in prijateljem ter nam sporočijo naslove onih, ki bi se radi naročili nanjo. Sporočite in napišite nam čitljivo ime in popoln naslov.

Pridobivajte novih naročnikov! Poslužite se položnice poštnega čekovnega računa št. 11.787 „Mariborske tiskarne d. d., Maribor“ s pripisom na srednjem delu (sporočila) zgoraj „Obzorja“.

Kdor želi originalne platnice „Obzorij“, letnik 1938, naj pošlje na upravo din 10.—, z vezavo vred pa din 20.—.

CENIK INSERATOV:

Cela stran velja din 800.—, pol strani din 400.—, četrt strani din 200.—.

RAZGOVOR V POZNI URI

(I m p r o m p t u)

BRANKO RUDOLF

Še več bi mogel popiti,
pa ne bil bi vulgarno pijan,
čeprav danes hotel bi biti
in v vinu se razgovoriti
s teboj, prijatelj Marjan.

Ko gledam prijateljev vrste,
le vidim — nemirni smo vsi,
ko rahlo polzi nam skoz prste
zlato naših mladih dni —
glej — dostojne nima več krste
stari svet, ki umorjen leži.

Kam pelje v bodočnost še cesta?
V Evropi so ideali
o pravici že „smešni postali,“
v prah padajo silna mesta,
in ko breg ruševin se kopiči,
ti kažejo grozni mrličji,
da spet smo v barbarstvo propali.

Raztrgani, strašni mrtvaki,
ki mogoče zaman so ubiti;
ne ver'jem, a vendar — mogoče
brezbrižni so vedno še — siti,
in skoraj nihče več ne joče
ob krvi, še včeraj preliti.

In če bi ležali ubiti
prijatelji, ti, kakor jaz,

ne bi mogla s solzami kropiti
še mati naš zbiti obraz,
zaklani kakor živina
bi ležali na kakšnem dvorišču,
ne ostalo bi mnogo spomina
— na „kulturnem“ tam „pogorišču“,
ker, ko so te pokončali,
več nisi za pametno rabo,
le črvi, te gnusne živali,
imajo veselje še s tabo.

Končano je hrepenenje
vse — čustev in misli zaklad,
ostalo je pusto trohnenje,
sam strah in smrad in razpad.

V današnji propali strahoti
čustvujemo še kot nekoč;
„zanimivo“, bi rekel kdo v zmoti
in želel se — malo bolj proč.

Oblaki, gozdovi in njive
govorili so nam o življenju,
v prividu oči so nam žive
ustvarjale v hrepenenju
lepote, ki jih še ni;
pod nebom smo v jasnem poletju
gradili v nas, v doživetju,
dobrote za vse ljudi.

Zato je v meni jasnina,
a odveč mi je verze loviti,
odrinil bi silo spomina
in sam bi hotel se boriti.
Še zadnjič je Miško mi rekel,
da v prozi se da razživeti;
pretesno bi verz ga oblekel,
zato da ne more strpeti —
a jaz bi hotel zdaj zavpiti
in jo mahiniti kar počez,
pero bi hotel pustiti
in prijeti za mitraljez.

Naše misli ne bodo propale,
če propademo mi — kaj za to!
Za svobodo bodo še vstale
in v vetru krepkó plapolale
zastave z jekleno ostjo.
Le to ti pravim: to bo!

In v stvariteljski sladki omami
bodo delali drugi za nami
še več, kot nam volja želi.

V bodočnosti naše ideje
— vse seme, ki zdaj se razseje,
se bo vdiraló vse globokeje
in rodilo za vse ljudi...

VRNITEV

ANTON SLODNJAK

(Nadaljevanje)

Skrbno sta pazila, da se nista srečala s pogledom. Trska v župnikovi roki je dogorevala s žalostnim prasketanjem, tema je silila iz vseh kotov, samo mrlič na postelji je bil osvetljen. Ne župnik ne inženir se ni zganil, da bi šel v kuhinjo po svežo trsko, oba sta blodila v življenju, ki je že davno umrlo, a je ob nenadni starkini smrti oživeló in ju objelo z neznanó močjo.

Župnik je vrgel ogorek na tla in ga pohodil, da se je vzdignil prah z ilovnatih tal. Poletna noč je bila svetlejša kakor plamen trske ter je rahlo trkala na troje drobnih okenc. Eno je bilo tik starkinega ležišča, drugi dve pa na vsaki strani mize, tako da so bili vsi trije rahlo osvetljeni. Usmiljena noč je položila počivajoči starki poslednji venec na redkolaso, skoro plešasto glavo.

Prijatelja pa sta bila mirna v temi in želela sta si, da bi ostala dolgo sama. Od peči sem sta natanko slišala sladko sopenje otrok. Kakor da bi počasi žuborela dva potočka drug ob drugem in bi se zdaj ta zdaj oni za trenutek ustavil, da bi počakal zaostalega tovariša.

V pozni poletni noči ni lahko spraviti človeka pokoncu. Leži, ko ožnanjajo zvezde že polnoč, in spi s trdim, kamenitim snóm, iz katerega

ga vzdrami šele grenki hlad ranega jutra. Zato se Micka dolgo ni vrnila in prijatelja sta utegnili živeti v vznujenem življenju. Župnik je bil spet mlad kaplan na prvi fari, inženir pa ponosen visokošolec na počitnicah tik, preden se je hotel resno lotiti skušenj.

Pred župnikovimi očmi so se vrstili davno pozabljeni prizori, v katere je strmel s čudno ginjenostjo in nekoliko dremavo brezbriznostjo; le tu pa tam ga je zaskalelo srce. Inženir je bil sredi tega, kar je gledal. Razgovor v kleti in nenadno srečanje po tolikih letih spričo mrliča sta dajala spominoma vsiljivo pričujočnost in trmoglavo vztrajnost. Kaj za vruga mu je bilo treba, da je lezel v župnikovo zidanico in kakšna nevolja ga je gnala povrh vsega še v to boljšo luknjo? In zakaj, za božjo voljo, ne vstane in gre, temveč strmi na mrtvo starko in njene zasmehljivo stegnjene podplate? Saj vendar čuti, kako se mu sprehaja procesija mrčesa po telesu.

Kaplan je bil zadovoljen s svojo prvo pridigo v tej bogati in pobožni župniji. Bilo je naključje, da je dobil službo pri Sv. Polikarpu, kjer je bila od ljudskega pomnenja bogata zrska in vinska zbirca.

Kako ponižen je prišel iz cerkve na trg, je pomislil inženir. Še oči si ni upal dvigniti, ko se je zgrnilo okrog njega mlado in staro ženstvo. Niti sence Nietzschejevega učenca ni bilo več v njem. Pustil si je izvleči roke iz širokih žepov novega talarja ter jih dal poljubovat, kakor da bi bile zakrament.

V prostorni kleti polikarpovske kaplanije je vrvelo ljudi kakor čebel. Z radodarnimi rokami je točil vino v bokale in kupice. Že prvo leto se je ljudem prikupil, da so mu napolnili klet in mošnjo. Ustanovil jim je društvo. Zdaj je gostil igralce po prvi igri: Junaštvo in zvestoba, ki se je godila nekje na Španskem ali v Mehiki in je razodevala gorečnost in požrtvovalnost mladine v boju s krivoverci. Malce je bil vinjen, malce pa ljubosumen na študenta, ki ga je tudi povabil na veselico, čeprav je vedel, da se smeje društvu in igri. Zakaj se ne gane ves večer od Micke? Takoj po igri se je prikradel za zastor ter se je začel lagati, kako všeč mu je bila igra; mislil pa je samo na njo. Zoprni mu je bil zaradi svobodnih, razustnih besed in pogledov. Vse to je zanj izgubljeno. Morebiti pa vendarle ne. Včasih potrka vroče življenje na leseno zamreženo okence spovednice in se bolj razgalja kakor obtožuje. Kje naj najde moči, da ga zavrne? Štiri in dvajset let šteje in Micka Vrličeva, cerkvena pevka in hčerka pijane kmetice Vrličke, ima rahle, modre oči, visoko gosposko hojo in čuden, nekoliko prezrel in boleč nasmeh na bledem, podolgovatem obrazu, ki ga kaze in lepšajo velika, rdeča usta z močnimi, belimi zobmi. Kakor da bi se dve različni podobi zlili v eno: Podoba čutnosti je prikrita z najrahlejšo, nedolžno lepoto.

Objel jo je okrog pasu in stisnil k sebi. Pogledala ga je s široko odprtimi očmi in zašepetala: „Pusti me! Nedolžna sem!“ Morebiti je rekla

tudi kaj drugega, kajti njene oči so bile polne tihega smeha ter so se še bolj razprle. Že vse počitnice je bil pod čarom tega Vrličkega dekleta, ki ga do letos ni poznal, ker je vzkliko čez noč iz včerajšnjega, tihega in kakor zemlja mirnega otroka. Zdaj je odmevala vsa fara od njenega zvonkega, kovinskega glasu. Še starci, ki so hodili k rani maši, so rekli, da poje, kakor bi cingljali zvončki pri telovski procesiji. „Domov pojdeva skupaj,“ ji je zašepetal. In v tem šepetu je videl pred seboj zelo avgustovsko noč in njo poleg sebe. Tedaj je kaplan zaklical: „Micka, pridi k nam, ki smo domači!“

Koraki so zašepetali na podstenu, mimo okenca je švigala senca za senco; nekdo je tiho odprl večna vrata in bosopeti koraki so skrivnostno odmevali po veži in kuhinji.

„Ali sta v temi?“

Oba sta skočila pokonci. Bila je res — ona. Toda prejšnjega življenja ni bilo več. Leta trpljenja in bridkosti so ga pokopala globoko pod zavest. Edina resničnost je bil mrlič na postelji in zapravljeno, k prazni smrti se nagibajoče življenje treh ljudi, ki so bili nekoč spleteni v živi vozeli ljubezni in strasti, a so šli po poti zrelega preudarka in življenjske neizprososti.

Ženske so prišle z lučjo in tedaj so se spogledali, kakor da bi se prebudili iz hudih sanj in da bi bilo še mogoče pričeti življenje znova. Nekdo je postavil svečo na okno poleg starih zglavja in plamen je skakljal po njenem obrazu kakor svetel ptič. Inženir se je ozrl nanjo. Usta je imela bolešno stisnjena, v gornjo se je zagrizel velik, rumen zob. Sosedo so pričele gibati mrliča, nekdo je prinašal deske ter jih je metal ploskoma na tla, otrok pri peči se je vzbudil in zajokal. A že se je umiril ter je slastno vlekel palec, da je odmevalo glasno mlaskanje po sobi.

„Pojdiva!“ je potegnil župnik inženirja za rokav. Ta ga ni čutil. Z blodnimi očmi je strmel okrog sebe, kakor da je pozabil, kje se nahaja.

„Tukaj sva nepotrebna!“ je ponovil župnik glasneje in ga rahlo potisnil proti vratom. Prijatelj se mu je izvil in je prijel Micko za roko. Stala je ob materinem vzglavju ter brez misli in čuta strmela vanjo.

„Ali si res ti?“ Da, bile so njene oči. Kakor nekaj so se razprle, da bi vsrkale v svojo svetlobo vse, kar je bilo pred njimi. Toda to starikavo, prezgodaj upognjeno telo, izpiti obraz, iz katerega so štrlele močne kosti pod očmi, in suha žuljava roka, ki jo je začutil v svoji, vse to je bilo tuje, bolj podobno stari Vrlički kakor njej. Toda stara je bila mrtva in ženske so se pripravljale, da jo preoblečejo v poslednje oblačilo.

Tedaj ga je obšlo spoznanje, a preden je mogel storiti to, kar mu je reklo, ga je župnik s silo potegnil s seboj. Brez volje mu je sledil. Pred hišo ga je pustil za trenutek samega in se je vrnil v sobo. Inženir se je

naslonil na drevo pod okno in čakal. Ko se je župnik vrnil, se je bil že odločil.

„Kje je njen mož?“

Župnik ga ni razumel.

„Saj je menda stara rekla v kleti, preden jo je stisnilo, da je zet nekje na Nemškem.“

„Tega ne bo več nazaj. Bil je čuden človek. Po vsem svetu se je klatil in viničarsko delo mu ni dišalo. Kdo bi si bil mislil, da bo sirota tako slabo naletela. Ali še pomniš, kakšna je bila pred petnajstimi leti? Takrat si jo imel rad.“

Šla sta po stezi med vinogradi in kočami, krenila sta mimo zidanice in križa po klancu v dolino. Noč je bila svetlejša, tako da sta videla drug drugemu v oči in obraz. Inženir ni spregovoril, temveč je na videz malomarno poslušal.

„Že dve leti ji ni pisal. Ljudje pravijo, da živi pri neki bogati kmetici kot hlapec in gospodar. Kaj bo počela sirota z otrokoma? Dokler je živela mati, je mogla vsaj na dêro in v dnino.“

„Govoriš, kakor da bi se ti smilila. Pa jo vzemi v župnišče! Tudi ti si se smukal okrog nje!“ je slednjič razdraženo rekel inženir.

Župnik je molčal in spet sta šla brez besede. Nekaj je bilo med njima in komaj sta čakala, da se ločita. Preden sta zavila vsaksebi, je inženir ustavil župnika, ga prijel za roko in ga ostro vprašal: „Kaj si mislil s tistimi besedami, da moramo vse pustiti in se vrniti med ljudstvo? Ali je bilo tvoje živo prepričanje, ali samo trenutno navdušenje, kakršno si kazal v dijaških letih za stvari, ki si jih pri prvi priložnosti zatajil?“ Župnik je bil užaljen. „Ne jezi se, saj ne veš, kaj so tvoje besede vzbudile v meni. Povrh pa še to srečanje. Res sem jo ljubil, kakor nobene. Toda ko sem se vračal po dveh letih domov, so mi ljudje na poti povedali, da si jo oženil z onim nesrečnežem. Si že vedel, zakaj si tako hitel s poroko najboljše cerkvene pevke.“

Hotel je na svojo stran, a župnik ga ni pustil. „Odpusti! Saj sem menda tudi jaz vreden življenja. Ti si našel v življenju bogve koliko žensk, ona pa je bila zame prva in zadnja.“

„Svinja!“ je planilo iz inženirja, čeprav se je še v tistem trenutku sramoval izbruha. „Kaj res nisi razumel,“ je pristavil proseče, „da ni šlo zate, ampak zanjo. Ali je res nisi mogel bolje oskrbeti?“ „Stara je grunt zapravila in zapila. Otrok je bil. Saj je pozneje hvala bogu umrl, a v takšnih okoliščinah res ni bilo misliti na boljšega ženina. Dal sem ji denar za vse, a oni potepuh jo je spravil spet v ljudsko kočo.“

„Kako si počasne pameti! Misliš, da sem Vrčička, ki te prosi za bogeca, kadar je žejna. Pa še tega si ji ostal dolžan. Pred nosom ti je umrla, brez spovedi.“

„Bodi usmiljen! Mnogo sem pretrpel. Bolj plah sem bil ko hudoben. Ko sem jo poročal z drugim, sem jo najbolj ljubil.“

„Vedno si bil junak v besedah. Zares si nisi mogel izbrati boljšega poklica!“

„Clovek, ali nisi ti še nikdar zavrgel tega, kar ti je bilo najljubše? Življenje je takšno. Preslab si spričo njega, da bi do smrti nosil na rokah mrtvece, ki so umrli zaradi tvoje krutosti. Ti, resno mislim, da se odpovem službi in se z njo in otrokoma naselim tam kje na meji.“

„Kaj snuješ?“ je hripavo zakričal inženir. Oba sta obstala. Bila sta na križpoti pod vrhom. Velika smreka je stala ob cesti, vsa oblita od svetle noči. Tiho je bilo naokoli, a v njenem vrhu je šepetal nemir, da sta se oba hkrati ozrla kvišku.

„Iz lastne nesreče sem ti pravil one reči. Uklenjen si, poleg tebe ginejo ljudje v blatu, ti pa jim ne moreš pomagati. Kvečjemu da jih suneš še globlje vanj! Častihlepje in predsodki so ti omrežili srce in pamet. Iskra je v tebi, a ne more zagoreti. Saj sem tak, kakršen sem bil pri tisti Kekečki. Ti, ali veš, da jo je Vurblek operiral? To je življenje. Po tolikih letih mu je prišla pod nož, potem ko je moral v tistih časih toliko prestati od njene hudobije. Kako sta tekla z njegovim kovčkom tisto jutro. Iztrgati mu je hotela edino celo srajco, da si vsaj nekoliko povrne, kar je zastonj požrl pri nji. Pa jo je sunil od sebe, da je priletela na rob mize. Kako je zavpila: „Jezus Kristus, rebra so na dvoje! Po žandarje in policaje!“ Vidva pa sta zgrabila Vurblekov kovček in tekla. Fant je srajco kar v roki nesel.“

„Boljši si, kakor sem mislil. Takrat si sicer vlekel z gospodinjo. Ker pa tega nisi pozabil, vidim, da je nekaj dobrega v tebi. Samo misel na ono nesrečnico si izbij iz glave! Tvoj načrt bom izvršil jaz. Ti pa le ostani pri jaslih, saj bi se ti tako stožilo, preden bi kaj pravega ukrenil. Lahko noč!“

Inženir je naglo odšel po poti, odkoder sta prišla. Župnik je klical za njim, toda ni se mu odzval. Tesnoba ga je pobila, da se je naslonil na drevo, ki je pelo svojo pesem in se ni zmenilo za njegovo stisko. Nevoljno si je mel smolnate roke, nato pa je skoraj stekel proti župnišću.

Vrtičko so čez dva dni pokopali z lepim sprevodom. Zvonjenja ni bilo nič manj, kakor da bi pokopali bogatico. Tudi črna maša je bila in peta libera. Ljudi se je nabralo precej, čeprav je bil delavni dan. Marsikdo je pomnil, da je bila pokojnica nekdanja premožna kmetica in da ni bila trdih rok. Žlahta je prišla od vseh vetrov, da jo je spremila v Kovaččevo hrastje, kakor so ljudje rekali pokopališću, ker so kupili prostor zanj od Kovačeca, ki je tako našel dobrega kupca za izsekan gozd, v katerem je rasel malovreden mladole.

Tisti večer po pogrebu se je inženir napotil na Lipovec. Vso noč in ves dan je prebil v nemirni omotici. Sam sebe ni poznal. Doslej je mislil,

da je človek naglih odločitev, zdaj pa mu je bilo, kakor da se življenje vrti v naglem kolobarju. Komaj hoče dvigniti roko in poseči po najbližji odločitvi, že je ni več, in nekaj drugega beži mimo njega ter izginja, preden se je zganila misel. Samo tega se zaveda, da mora izpolniti besedo, s katero je ob slovesu zagrozil župniku. Zaman ugiblje, kako bi to storil. Ali naj res pusti mestno službo? Navadil se je mestnega življenja. Odebelil se je. Že v otroških letih ni kazal nagnjenja za delo. Kje naj najde v teh letih moč in voljo za trdo delo na ilovnatih njivah in lapornatih vinogradih? Res ima nekaj prihranjenega denarja, da bi si mogel kupiti večje posestvo, toda na tukajšnjih kmetijah ni mogoče polegati do sedmih, piti kavo, prebirati časnike in lenariti pri delu, kakor je to pri mestni službi. Z dnem moraš biti na nogah ter nimaš počitka, dokler se ne prevesi noč v polnoč. Ali naj ona gara kot sužnja? Kje so viri njegove nagle odločitve? Ali ni vse skupaj zrastle iz užaljene samoljubnosti? Če bi kdaj bila potrebna njegove pomoči, tedaj pač samo tedaj, ko se je sredi pota obrnil nazaj v mesto, ne da bi stopil v domači kraj.

„Tudi tedaj je bilo že prepozno,“ je šepetal samemu sebi. Obrnil se pa ni, temveč je šel kar naprej, kakor da bi ga gnalo povelje. Ali mar ljubi to zgarano, ostarelo žensko? Kaj sta mu njena zaostala otroka? Zakaj si hoče naložiti križ, ki ve, da se ga bo že jutri naveličal? Kaj naj koristi tej bolni veji, če se popolnoma zapusti in zapije v tem blatu? Župnik je bil pijan in zato je govoril pač tiste čudne besede o vrnitvi na domačo zemljo. Saj ima svoj pošten kos kruha in še za nepotrebne reči mu ostaja. Čemu bi večal gnečo in stisko na tem nesrečnem koščku zemlje? Nekdaj je sanjal drugače. Kadarkoli se je vračal iz mestnih šol na te bregove, je razmišljal, kako bo spremenil njihovo obličje. Pridobil si bo neizmerno bogastvo in vrnil se bo v domači kraj. Podreti bo dal te zadehle koče. Namesto njih bo dal sezidati svetle domove. Zasul bo globoke, močvirne klance in speljal od hiše do hiše bele poti. Izkrčil bo te zanikrne vinograde in bolehave sadovnjake in nasadil bo vrtove z rožami in sadeži vsega sveta. Preobrazil bo tudi človeka, tega večno zmučenega in zaspanega garača, ki skoraj ne pozna počitka ne veselja in v stiski večne živčne razdraženosti živi slabše kakor njegovo sloko in umazano živinče.

Prestrašil se je, ko je videl, da so ga spomini na te mladostne sanje privedli do praga njene kočice. Med vrati je stal otrok in je uporno strmel vanj. Naenkrat pa je zacvilil s čudnim glasom, v katerem se je mešalo začudenje z veseljem, in stekel nekam v notranjost. Inženir je hotel dalje, tedaj se je prikazala ona. Otrok jo je vlekel za krilo, a se je naglo skrilo. Zastrmela sta drug v drugega. Inženirja se je polastilo globoko sočutje, ko je videl njen ostri, izmozgani obraz, v katerem ni bilo sledu nekdanje lepote. Ali tudi oči so bile ugasle in brezbarvne, morebiti se je samo na dnu še lesketal žarek nekdanje svetlobe. Ona je bila menda samo radovedna,

kaj je tega človeka že drugič prineslo pred njene oči. Preteklost je bila mrtva in noben spomin ni zganil trave na njenem grobu.

Pozdravil jo je in nekaj zamrmral, kakor da bi ji hotel izreči sočutje. Bila je še bolj začudena in v tej zadregi ga je povabila v sobo. Sedel je na klop ob oknu in strahoma pogledal na posteljo. Toda mrtve starke ni bilo več in vse je bilo na svojem mestu. Reči so pač močnejše kakor človek, je pomislil ter se je ozrl po njej, ki je stala sredi sobe in ga opazovala z nemirnim pogledom.

„Ali ste prišli zaradi kakšnega plačila?“

„Da,“ se je bridko nasmehnil. Njeno vprašanje je potisnilo vse pomisleke v stran. Mahoma je vedel, zakaj je prišel. „Star dolg bi rad poplačal,“ je trudoma rekel in vstal ter se ji je približal skoraj na korak. Ni se umaknila, čeprav jo je oblila rdečica. Pogledala je po sobi in zagledala na klopi za pečjo punčko, ki je strmela s svetlimi očmi v tujca. Krčevito jo je pograbila in stisnila v naročje ter se vrnila na sredo izbe.

„Kje pa imate fantka?“ je vprašal, da bi zakril nevoljo, ki ga je prevzela ob njeni nenadni materinski kretnji. Ona pa je prižemala otroka k sebi, ki je bil ves blažen zaradi materine ljubeznivosti, katere že dolgo ni bil več vaju. „Pri gospodarju je na paši. Deca se morajo zgodaj navajati k delu. Micka, teci gledat k Slanovim, kako kaj Franček pase. Da nima krav v škodi, Slana so hudi.“ Spustila je dekletce na tla. Nerada se je odtrgala od matere, a je vendar le šla in pri vratih se ozrla z zamišljenim pogledom po materi in tujcu.

Žena je sedla na klop pri peči in za trenutek dvignila predpasnik k obrazu. To priliko je porabil gost, pristopil je in jo prijel za roko. Njen obraz se je nakremžil v joku in smehu.

„Prišel sem, da popravim, kar sem zagrešil na tebi.“

Zdaj se je zasmejala na glas. „Če to niso gosposke manire, potem ne vem, kaj bi rekla. Kdo se meni pri nas o tem, da bi se takšne reči mogle, ali pa morale popraviti. Nič mi nisi dolžan. Rada sem te imela, ker sem bila neumna. Nisem vedela, da se človek ne sme mešati med gosposke otrobe, da ga gosposke svinje ne požro. Kar pusti me, da grem po svojem opravilu! Žena sem, če tudi vdova pri živem možu, vendar vem, da že pri oknih poslušajo, kaj si imava povedati.“

Odtegnila mu je roko in hotela oditi. „Trda si. Prav je, da si takšna. Še hujšo pridigo sem zaslužil. A zdaj mi gre za resnico. Pripravljen sem, da te vzamem za ženo in skrbim zate in za tvoja otroka.“

„Beži, beži! Kaj si se res preobjedel gosposkih bab, da si hočeš naložiti zgarano kmečko baburo. Ne norčuj se! Vsaj danes ne, ko se še mati niso ohladili v grobu. Saj si vendar kmečki človek, četudi se kvariš že leta in leta v mestu. Ne utegnem, sem rekla!“

Skočila je s klopi in stekla k vratom. Potegnil jo je nazaj. „Resnica

je, kar sem ti rekel. Doma ostanem. Kupim grunt in ga dam zapisati tebi in otrokoma. Ti pa se loči od tvojega potepuha.“

„Mar si mu ti kdaj kaj pomagal? Ti in tvoj fajmošter sta kriva, da se mi tako godi. Oh, da ne bi nikdar poznala ne tebe ne onega. Vsi ljudje so me imeli radi, vidva sta me spravila tako daleč, da se me izogibljejo ter se mi posmehujejo: „Visoko si letala, a nizko obsedela.“ In zdaj me hočeš pripraviti še v novo sramoto. Pri nas je samo Slovenski Jurij živel na koruzi. Saj si ga poznal. Pravijo, da celo z lastno sestro. Pri tvojem očetu v hlevu je umrla vsa gnila. In zdaj hočeš še mene spraviti v tako sramoto. Dela se ne bojim. Če ne bo kruha, pa bo koruzna juha. Pojdi zlepega, da se ne razjočem in razjezim.“

Po teh besedah ji je odleglo, vrnila se je na klop in skrila obraz v ogorele, krepke dlani. Pustil jo je, da se izjoče in je potrpežljivo čakal. „Saj sem si vse to zaslužil, in še več. Pokora mora biti.“ Šepetal je bolj zase kakor zanjo, ona pa je planila: „Pokora! Kakšna pokora! Jaz sem imela pokoro, ne ti. Dokler ga ni nevolja vzela, sem bila večkrat bita kakor sita. Zvečer, kadar se je vračal z dela, sem ga morala pričakovati na pragu, da je zarjul name: „Kdo je prišel?“ In odgovoriti sem morala: „Naš hišni oče, ki lenim, skurbanim babam za kruh skrbijo!“ Vendar sem ga imela stokrat rajši kakor tebe, ki si se samo slinil, nato pa pustil človeka v najhujšem trpljenju.“

„Micka, sam sem na svetu. Tvoja kletev je šla najbrže za mano, tako da nisem imel sreče pri ženskah. Mestno življenje je sploh zanič. Človeka, ki ni tam rojen, vleče nekaj nazaj na grunt. Ker se nisem oženil ne zapil, lahko že jutri rečem mestu: zbogom, ter se vrnem sem v naš kraj, med svoje ljudi, kjer sta živela oče in mati. Vem, da me bodo postrani gledali, dokler bom dišal po mestnem milu, a ko se navzamem duha zemlje, gnoja in živine, bom zopet njihov človek. Denar imam in izkušnje. Tako hočem gospodariti, da se vsi obrnejo po meni. Bodi mi gospodinja! Živela bova skupaj in obude se spomini na tiste lepe čase, ko sva se razumela in ljubila. Življenje ni nič drugega kot navada. Ne bom gospod. Vse bom vrgel s sebe. Bos in polečen bom hodil od Gregorjevega pa do Martinovega. Otrokoma bom oče in onemu pošljem denarja, naj se ne vrne nikdar več.“

„Nikar!“ je zavpila, „tedaj se bo gotovo priklatil nazaj.“ Ustrašila se je svojih izdajalskih besed. Zmajala je z glavo in spet zaihtela. „Ne, ne, ne! Prosim te, pojdi, odkoder si prišel. Morebiti te imam vendarle prerada, da bi te potegnila v naš pekel. Kaj veš ti, kaj je kmečko delo! Ti da bi hodil bos od Gregorjevega do Martinovega! Saj bi te vzelo še pred Jurjevim. Še pol ure ne bi smel imeti motike v rokah, pa bi že imel krvave žulje. Skušnjava si bil in skušnjava si ostal. Zdaj me pa pusti na miru! Praseti moram nakrmiti in kravo spustiti na pašo. Joj, še kruha ti nisem ponudila. Preveč si me prestrašil.“

Vstala je kakor prava gospodinja, pogrnila mizo s hodno, a čisto krušnico, položila nanjo pol kolača trdega, žrmljenjskega kruha. „Poskusi, kakšen je lipovški kruh. Če ti ostane kakšna resa v goltu, se ne jezi. Več ovska je v njem kot pšenice. Južinaj, jaz grem, da nasitim živino.“

„Micka, ali je pri tebi res vsaka beseda zaman?“

„Vsaka, ki je prepozna. Življenja ne moreva zasukati nazaj. Tu imaš roko, da nisem huda. Je že moralo tako biti. Kdo bi se z Bogom prepiral.“

„Ali še pomniš, kako smo sušili na travniku v Logeh?“

„Ne! Nič ne pomnim. Praseta mi bosta raznesli svinjak in krava je gotovo pretrgana, da komaj stoji. Srečno! Ko prideš spet na počitnice, pa se oglasi. Morebiti bo takrat že tudi on doma, pa nam bo boljše.“

Tedaj se je naglo obrnila in pohitela iz sobe, preden ji je mogel odgovoriti. Slišal je, kako je pela okrog hiše in veselo kričala nad prasetoma in kravo.

Strmel je na kruh pred seboj. Dolgo se ni zganila nobena misel v njem. Slednjič je posegel po kruhu, odrezal si ga precejšen kos in ga počasi jedel. Ko ga je povžil, si je odrezal še en kos, poljubil ga je in spravil v žep. Pod krušnico pa je skrtil nekaj denarja. Nato se je splazil kakor tat iz sobe in odhitel, ne da bi se ozrl. Ni se oglasil niti pri župniku. Še tisto uro se je peš odpravil na vlak. Drugo jutro pa je bil že v uradu ter je hotel v delu pozabiti svojo neuspelo vrnitev tja, kamor ni bilo več poti. Njegovo življenje se je snulo v gosposki nepotrebnosti, a še vedno se je tolažil, da se neki dan za vedno preseli v domači kraj ter prične novo življenje. Vsaj v Kovaččevem hrastju bi rad imel svojo parcelo.

PODOBE

VINKO ŽITNIK

3. NEVESTINO SLOVO

Na stari skrinji v čumnatih sedih,
v laséh sta ji bel nagelj, rožmarin,
na belo svilo solze iz oči
kapljájo ji, ko kaže ji spomin
kot rosne sanje njena mlada leta,
v njih sestre, brate, mater in očeta,
njen topli dom: ognjišče, gredo, krave,
vrt, njive dol po rebri, spod studenec,
nad hišo gozd — in prost pogled v daljave.
Po svatbi pa vse to, ko proč da venec,
bo z možem zapustila za vse dni...

SPLAVAR FRANC VITUŽNIK

ANTON INGOLIČ

Narahlo je začelo deževati, ko smo se približali Mariboru. Mrak je legel na Dravo, tu in tam se je na obrežju prižgala luč, ki pa je skozi drobne dežne kaplje le slabotno migotala. Že ves čas smo vozili ob bregu, ker je reka zaradi zadnjih deževnih dni narastla. Zdaj pa je kormoniš Miha venomer kazal zadnjim trem splavarjem, naj stisnejo vesla in spravijo splav še bolj k strani. Splavarji so se opirali na lemeze in veslali, kolikor so jim dale moči, toda splav je silil čedalje bolj v tok.

„Vitužnik, stisni!“ je kričal kormoniš in tudi sam krepkeje potegnil. „Saj sem rekel, da bom imel težave s teboj! Nisi več za lemez! Potegni, čeprav boš proč! Daj, daj! Če nas zanese v tok, smo izgubljeni!“

Lemezi so udarjali v vodo. Vitužnik, ki je stal pri zadnjem v sredi, je zamahoval prav tako hitro kakor tovariša, toda videti je bilo, da imajo njegovi zamahi čedalje manj moči. Ni več vodil on vesla, marveč je ono metalo njega. Težko je sopesel in lovil sapo, dolga osivela brada mu je bila mokra in je plesala kakor šop trave v vetru. Miha je spet vpil. Vitužnik se je komaj še držal pokonci. V zadnjem hipu sem planil k njegovemu veslu, da bi mu pomagal. Sprva nama ni šlo. Popoldne tistega dne sem prvič stopil tam pod Pohorjem na splav, da bi se peljal nekaj dni s splavarji in spoznal njihovo življenje, zato še nisem znal prijete za lemez. Toda po nekaj zamahih sem prišel v pravilni ritem, saj je Vitužnik ravnal lemez, jaz sem samo potegnil, kadar je bilo treba. Nisem imel več časa, da bi se oziral naokoli, nejasno sem razločil skozi šum narastle reke in dežja hrup mestnega življenja in doznaval, da se luči na obrežju množe. Izenada me je udarilo veslo v prsi, opotekel sem se in se komaj še pravočasno ujel. Splav se je silovito stresel. Miha je kričal ves iz sebe: „Stisnite, stisnite!“ Veslali smo na vse kriplje. Čez čas sem se šele upal ozreti. Tedaj sem videl, da smo že v Pristanu in smo pravkar zadeli v lišo, ki moli daleč v reko in jo imenujejo Benetke. Še enkrat se je splav stresel in pristali smo tik pod glavnim mostom.

„Malo je manjkalo, da nas niso Benetke spet vrgle v tok!“ se je Miha še vedno jezil in si brisal kar z rokami pot in dež z obraza. „Vitužnik, nič ne pomaga, petdeset let si imel lemez v rokah, zdaj pa ga boš moral pustiti!“

Vitužnik si je zasopesel stresal dež z obleke in ni rekel besede. Ostali so odšli na suho, pogovarjajoč se o tem, kam naj krenejo. „Vitužnik, ti ga boš čuval, za drugo tako nisi!“ je odredil Miha in odšel za splavarji v najbližjo gostilno. Ostal sem sam s starim splavarjem. Deževalo je še močnejše, zato ni segla do naju svetloba z mosta, čeprav je bil močno razsvetljen.

Videti pa je bilo ljudi, ki so hiteli po mostu na to ali ono stran, stiskajoč se pod dežniki. Tu in tam se je kdo tudi ustavil in vrgel bežen pogled na deročo in temno reko ali celo na naš splav in oba sosednja, ki sta bila privezana niže našega.

„Kaj boste zdaj?“ sem vprašal Vitužnika, ki je še vedno stal na istem mestu in gledal nekam proti obrežju.

„Zakuril bom in si skuhal kavo,“ je odvrnil stavec, stopil k ognjišču, ki je bilo napravljeno iz zemlje in večjih kamnov na spodnji strani ute. „Samo, kako bom podkuril, ko je vse mokro!“ je godrnjal in prebiral trske, da bi našel kako suho med njimi.

Nisem vedel, kaj naj napravim. Ali naj grem v mesto obiskat katerega znanca, mogoče celo spim pri njem in se jutri zjutraj vrnem ter nadaljujem svojo pot na splavih? Ali naj grem za splavarji v gostilno ali pa naj ostanem pri starcu, čeprav je bil že ves dan bolj redkobeseden? Že dopoldne, ko je pomagal delati splav, sem nekajkrat skušal začeti z njim pomenek, toda dobil sem kratek odgovor ali še tega ne. Mogoče me je prav zaradi tega zanimal. Nekoč je moral biti velik in plečat, zdaj je že zlezal v dve gube in bila ga je sama kost in koža. V obraz je bil rumen; dolgo in že precej redko brado je imel sivkasto belo. Mnogo je že moral doživeti, če je petdeset let vozil po Dravi in Donavi. Sredi premišljevanja, kaj naj ukrenem, me je sam nagovoril.

„Vidite, gospod, tako je. Človek ostari, pa ni za drugo, kakor da čuva splav. Prej sem bil dober za vsako delo.“ Ni tožil in obtoževal, ugotovil je le dejstvo, ki ga ni mogoče spremeniti.

V nadi, da ne bodo to njegove zadnje besede, sem pristopil k ognjišču in mu pomagal nabrati suhih trsk in drv. Nekaj sva našla. A zakuriti dolgo nisva mogla. Zagorelo je šele, ko je odšel Vitužnik na sosednji splav in prinesel od tam ognja. Previdno sva nalagala trske, jaz sem nekaj časa držal celo plašč nad plamenčkom; tako je naposled le nastal takšen ogenj, da ga dež ni mogel več pogasiti.

„Pa sva ga le napravila!“ se je nasmehnil Vitužnik in si šel v uto po lonec. Z njim je zajel vode iz Drave in ga pristavil k ognju. Tudi jaz sem storil tako. Potem sva sedla pred uto, da sva bila na suhem.

Kaplje so zamolklo udarjale na leseno streho nad nama in reka se je z vso silo zaganjala v splav, kakor bi ga hotela odtrgati od brega in potegniti v tok. Bilo je skoraj čisto temno, le od ognja je prihajalo nekoliko svetlobe. Z mosta se je zdaj pa zdaj zaslišalo hupanje avtomobilov ali je prodrli do naju kakšen drug nedoločen hrup. Včasih pa je bilo dolgo vse tiho. Tedaj se je slišalo le močno šumenje. Splav se je zibal, da se je zdelo, kakor da pluje počasi po reki navzdol.

„Res, komaj smo izvozili,“ se je Vitužnik spet oglasil. „Lansko leto je še šlo za silo, vsaj eno vožnjo sem napravil vsak teden. Pozimi me je

položilo, od tedaj nisem več pravi. Včeraj pa sem si rekel, da poskusim še enkrat. A vidim, da bom moral res pustiti. Zdaj bom še šel z njimi do Dubrave, skoraj pol poti je že za nami.“

Pripovedoval je počasi in pretrgano, da sem med njegovim govorjenjem lahko prisluškoval šumenju reke in dežja in sem ujel vsak krik, ki je došel do naju z mostu ali celo iz mesta.

„Ali ste res že petdeset let na splavu?“ ga vprašam in se okrenem nekoliko vstran, da ga ne bi zbegala moja radovednost.

„Bo jih toliko, če ne več. S sedemnajstimi sem prvič prijel lemez v roke, zdaj jih bom imel kmalu sedemdeset. Vsako leto sem vozil, to več, drugo manj, kakor je pač bilo z lesom.“

Obmolknil je. Pričakoval sem, da bo nadaljeval. A dvignil se je in odšel k ognjišču. Stopil sem za njim.

„Vsak čas bo zavrela!“ je dejal in pokazal vodo v loncih. Naložil je še drv. Kmalu je bila kava kuhana, še enkrat sva naložila in se vrnila vsak s svojim loncem pod uto. Kava je bila vroča. Počasi sva jo srkala.

„Ali so bili vaš oče tudi splavar?“ sem poskušal znova.

„Kaj pa drugega!“ je odvrnil Vitužnik in nadaljeval čez čas. „Skoraj pri vsaki hiši ob Dravi imate vsaj enega splavarja. Poleti smo na splavih, pozimi in ko ni vode pa v gozdovih. Moj rajni oče so bili izučen tesar in so tesarili, kadar niso bili na vodi. Tudi jaz sem se naučil od njih tesarški. Dosti lesa, ki sem ga jaz stesal, je splavalo tule doli; ne bi ga mogel premeriti.“

„Imate dom?“ sem tiho vprašal v njegov molk.

„Imel sem ga!“ je odvrnil trpkó in močno srknil iz lonca. Hotel je še nekaj reči, a je le zamahnil z roko in dejal. „A to je dolga in zamotana storija!“

Hrup, kolikor ga je bilo prej slišati iz mesta, je skoraj utihnil, le dež je šumel in reka je pljuskala v splav. Včasi se je močno zamajal in tedaj je vrglo nanj vode, ki se je razlila po deskah. Z ognjišča ni prihajalo nič več svetlobe. Gotovo je ogenj ugasnil. Razložil sem le še starčeve obrise. Bila sva čisto sama, okoli naju pa voda.

„Povejte jo, Vitužnik!“ sem dahnil v šum, ki naju je obdajal.

Vitužnik je začel brskati po žepih. Uganil sem, da išče cigarete. Pónudil sem mu eno. Ko si jo je prižgal, je začel počasi in presekano.

„Imeli smo kočó in kočček zemlje. Kar nad Dravo. Bila sva dva brata. Mlajši je kmalu pustil lemez in odšel v mesto. Bil je v raznih službah, nazadnje je prišel na železnico. Služil je nekje na Koroškem. Midva z očetom sva splavarila, tesarila ali drvarila, ko ni bilo drugega dela, mati pa so skrbeli za naš kočček zemlje. Ko so oslabeledi, sem začel misliti na to, da bo treba pri hiši zdrave ženske roke. Z Mico izpod Jeloviške planine sva si bila v besedi. Bila je postavno dekle in še denarja bi bila prinesla. Pa je prišlo nekaj vmes. Ko je splavar mlad, ima pač rad več žensk; ko je

star, mu je še ena preveč. Zjezila se je in odšla služiti na Nemško. Kaka štiri leta pozneje sem jo na zimo še jaz potegnil v nemške kraje. Bil sem tu in tam, nazadnje sem prišel v Gradec, kjer sem srečal Mico. Vesel sem bil, da sem našel svojega človeka, in tudi drugače. Ko sva se že zmenila zaradi poroke, pa mi je povedala, da je med tem vlovila dva otroka. Kaj sem hotel? Napil sem se, jo pretepel, potem pa peljal pred oltar. Aj, ko človek nič ne ve, kaj še pride!“

Starec je prenehal in se z nekim usmiljenjem nasmejal svojemu tedanjemu početju.

„Na pomlad sva odšla domov,“ je spet nadaljeval. „Oče so pozimi umrli, strl jih je revmatizem. Materi pa ni bilo prav zaradi Mice in otrok, ki ju je pripeljala v hišo. Kar na lepem so začeli govoriti o bratu Toneju, ki je postal že sprevodnik. Samo njega so imeli v mislih. Ko so bili že tako slabi, da niso mogli več iz postelje, pa so testamentirali Toneju kočjo in zemljo, mene pa bi naj izplačal. Tako so napravili! Meni, ki sem vsa leta popravljajl kočjo, napravil novo ostrežje in sezidal peč, samo nekaj denarja, Toneju, ki ga skoraj ni bilo doma in ki je imel lepo službo, dom, Mici, ki jim je stregla, pa ničesar! Ne vem, kaj bi se bilo zgodilo, da ni prav tedaj prišel Tonej in so mati tako oslabei, da smo jim že držali svečo. Tisti dan smo sedeli okoli njih in čakali njihovega konca. Le zdaj pa zdaj so še pljunili na pod. Pa se je dvignil Tonej in rekel, da ne more več zdržati v sobi, ker strašno smrdi, on pa ima slab želodec. Tedaj pa sem le rekel: „Kaj pa naj rečemo mi? Koliko blata smo odnesli izpod njih in nam ni smrdelo!“ Tonej je odšel, mati pa so čez čas vprašali, kaj je bilo med nama. Povedal sem jim. Pri priči so veleli poklicati može in so spremenili testament. „Če je tak, ni vreden hiše!“ so še rekli in kmalu potem izdihnili. V dveh letih sem ga izplačal in od tedaj se nisva več videla. — S kočjo pa tudi jaz nisem imel sreče.“

Spet je umolknil. Celo vstal je in se sprehodil po splavu, sam ne vem čemu. Ogenj je bil že davno ugasnil, deževalo ni nič huje in tudi voda ni pljuskala; vse je bilo v redu. Ko se je vrnil, sem mu spet ponudil cigareto. Prižgal si jo je. Njegov izpiti obraz se je zasvetil v njeni slabotni luči.

„Ne, nisem imel sreče,“ se je oglasil znova. „Mica je nekaj let pozneje začela bolehati. Kar sem zaslužil, je šlo za zdravila in še zadolžil sem se. Dobro, da je medtem dorastla njena hči in ji je lahko stregla. Midva sva imela dva otroka, a oba sta umrla po nekaj mesecih. Ko sem se nekega večera vrnil z voznje, sem našel Mico na parah. Kmalu po smrti sta se pokazala njena otroka. Hotela sta, da bi jima dal kočjo in vse, kar sem imel. Rajši sem ju napodil. A hči me je tožila, da naj ji plačam petnajst tisoč, ker je Mici stregla zadnja tri leta. Spustil sem se v tožbe in nazadnje zatožil poleg tega, kar sem moral plačati njej, še tri tisoč. Ker nisem imel toliko denarja, se je hči omožila in vselila v kočjo. A ni bilo miru. Nazadnje sem

se oženil z vdovo, ki je prinesla denar, ki sem ga vrgel deklini pod noge in jo nagnal. Druga žena je imela samo eno hčer, ki je bila videti poštena in pridna. Midva nisva imela več otrok, ker je bila prestara. Tudi njo je kmalu vzelo in njena hčerka Neža se je čez noč spremenila v vraga. Hotela je hišo za materinih dvanajst jurjev. Tožil sem se in spet izgubil. Moral sem ji izročiti kočo in zemljo, sam pa sem si prizidal sobico in si izgovoril v njej pravico do smrti. Tam je zdaj moj dom. Neža, njen mož in otroci se ne brigajo zame in samo čakajo, kdaj me lepega dne ne bo več iz gozda ali z rajže, da se bodo lahko vselili še v mojo sobico. Pozimi, ko sem ležal bolan in nisem včasih mogel po dva, tri dni vstati, ni bilo nobenega k meni, skozi okna pa so škilili, če mogoče že nisem mrtev. Če se me ne bi bili usmilili tuji ljudje, bi me bilo že konec. Vidite, tako je bilo z mojim domom! Imel sem ga, zdaj ga nimam več!“ Okrenil se je k meni in nadaljeval tiše. „Petdeset let sem podiral, tesal in vozil les, velik gozd bi ga bilo, z njim so postavili na stotine palač v Mariboru, Osijeku, Novem Sadu, Beogradu in drugod, jaz pa nimam drugega kakor tisto sobico, a še nanjo preže kakor jastrebi. Pa nič bi ne bilo, da bi le bil malo bolj pri močeh. Vso pomlad sem zvijal trte in delal klince za splav, s tem sem komaj zaslužil za tobak in žgance. Če bi do jeseni opravil pet, šest voženj, pa bi imel dovolj za zimo. Drugače ne vem, če jo bom preživel.“

Skoraj neopazno se je izgubil njegov glas v šumenje reke in utihnil.

Boдрil sem ga, da bo gotovo vzdržal. Čez čas sva vstala in se sprehodila po splavu. Les je bil moker, da je bilo treba paziti na vsak korak. V mestu je življenje ugasnilo.

„Nocoj bodo pošteno potegnili. Tudi jaz sem ga, ko sem bil še mlad in sem dobro zaslužil,“ je dejal Vitužnik nekam odsotno.

Odrpavila sva se spat. Jaz sem zlezal prvi pod uto, v njen skrajni konec, kjer je bila streha najnižja. Dal sem si nahrbnik pod glavo in se pokrtil s plaščem. Vitužnik se je zleknil poleg mene kar na gole deske in se ni niti ogrnil, čeprav je bil ves premočen in ga je gotovo zeblo. Kakor da mu je bilo dovolj žalostne povesti, mi je začel govoriti o tem, kako so včasih pili. O, to je bilo življenje, kakršnega nihče ne pozna razen splavarjev! Res, težko so delali čez dan, toda na večer so včasih šli v gostilno in jedli in pili in imeli dekleta do jutra! Aj, to je bilo življenje! Njegov glas je postal živahen, iz njega se je glasilo nekaj tiste mladeniške svežosti in moči, o kateri je pripovedoval.

„Ste bili kdaj v nevarnosti?“ sem se oglasil še jaz.

„Dvakrat je malo manjkalo, da se nisem napil Drave. Prvič je bilo pred kakimi štiridesetimi leti, zadeli smo nekje na Hrvaškem v mlin. Kar na lepem nas je zaneslo vanj. Trije, ki so bili zadaj, so se še lahko rešili, nas spredaj pa je zaneslo pod kolesa. Nič drugega nisem vedel, samo strašno je bobnelo okoli mene. Zavedel sem se šele, ko sem bil že zunaj in so stali

okoli mene prestrašeni ljudje. Vrglo me je namreč takoj na drugi strani iz vode, ljudje so me opazili in potegnili ven. Moja tovariša pa sta utonila in ju nismo videli nikoli več. Drugič je bilo pri vuzeniškem mostu. Prav tisti dan sem si pripasal nov zelen predpasnik, ki mi ga je bila kupila Mica. Voda je bila velika kakor zdaj, pa smo zadeli. Komaj sem se utegnil ogledati, že je splav prelomilo, in mene, ki sem bil na manjši polovici, je potegnilo v vodo. Pod vodo sem zgrabil za bruno, da bi z njim splaval na površje. Toda nekaj me je vleklo nazaj. Zadnji hip se spomnim, da je to moj novi in zato močni predpasnik. Naglo sežem z roko po njem in potegnem. Raztrgal se je in jaz sem z brunom priplaval na dan. Bil sem rešen. Za las sem obakrat ušel smrti.“

Pohvalil sem njegovo prisotnost, on pa je dodal z glasom, kakor je prej pripovedoval o svojem domu: „Dvakrat sem se rešil. Če pride še tretjič — in v tretje gre rado — kaj bo potem? Kaj?“

Nadaljnji najin pogovor so zmotili splavarji, ki so se vračali spat. Peli so in se glasno pogovarjali. Niso bili naši. A preden so legli, so na sosednjem splavu še dolgo govorili o vinu, ki so ga pili, in nekdo je razlagal o ženski, ki jo je imel. Vitužnik je med njihovim pogovorom zadremal. Jaz pa nisem mogel zaspiti. Ko so splavarji utihnili, sem dolgo prisluškoval težkemu dihanju svojega sosedu in šumenju vode od zunaj. Slednjič so se tudi meni zaprle oči.

Zdramilo me je glasno govorjenje. Ko se ogledam, vidim, da se svita in da Vitužnika ni več ob meni. Skobacam se izpod ute. Splavarji so že bili na obrežju in se prepirali, ali naj gredo dalje, ali pa počakajo, da bo voda upadla.

„Kaj se bomo bali!“ je kričal Miha. „Še drugačno je bilo, pa sem vozil! Kaj praviš, Vitužnik, bi šli ali ne?“

Vitužnik se je ozrl v nebo, s katerega je samo še narahlo rosilo, in na umazano reko, ki je divje pljuskala ob bregove, ter odvrnil: „Pojdimo! Res, še hujše je bilo, pa smo vozili! Samo bolj pri strani!“

Vitužnik je moral nekaj zaslužiti, zdaj je že bil na poti, drugič ga mogoče ne bi niti vzeli.

„Pojdimo! Če gre Vitužnik, se menda ne bomo bali mi!“ je odločil Miha in prišel na splav. „Ti boš na sredi spredaj, tam je lažje delo!“ je rekel Vitužniku; slednjič se je okrenil še k meni. „Vi pa pomagajte zadaj, če bo sila! Kar pojdimo!“

Splavarji so prišli na splave in vzeli vsak lemez v roke, samo Vitužnik in še en splavar sta ostala zunaj, da odvežeta splav; to je bilo delo sprednjih dveh. Treba je bilo odmotati vrv, jo vreči na splav in skočiti nanj, še preden se odmakne od obrežja. Vitužnikov tovariš je že odvezal in jo vrgel na splav. Tudi sam je že bil na splavu, ki je začel polzeti navzdol.

„Hitro, Vitužnik, hitro odvij!“ je kričal kormoniš.

Vitužnik je slednjič le odmotal vrv, toda ko je hotel skočiti na splav, se je ta toliko odmaknil, da ga ni mogel več doseči. Tekel je vzdolž obrežja in čakal primerne trenutka, da se bo sam spet približal in bo lahko skočil nanj. A splav se ni hotel primakniti, ker je bila voda čedalje globlja že takoj pri bregu. Trudili smo se, da ga spet spravimo bliže.

„Skoči! Zdaj!“ so mu kričali zadnji.

Vitužnik je tekel še nekaj časa po obrežju, potem pa se je pognal proti splavu. Toda ni ga več dosegel. Padel je naravnost v vodo. Nas pa je prav tedaj potegnilo v tok. Nastalo je silovito kričanje.

„Dajte mu lemez! Vrzite mu vrv! Pomagajte mu! Ná, tu imaš desko!“

Trije smo pograbili vsak svojo desko in odhiteli na konec. A Vitužnika že ni bilo videti. Šele ko smo bili precej daleč od obrežja in tistega mesta, kjer je izginil kakor kamen v vodo, se je pokazala njegova glava. Nekaj je zagrgal, dvignil roko in spet izginil. Vsak trenutek smo bili dalje njega.

„Čoln, čoln,“ sem zavpil in planil k čolnu, da bi ga potegnil v vodo.

„Ni mu več pomoči!“ je zaklical Miha, ki ni niti za trenutek stopil od lemeza. „Voda ga je že požrla! Ne bo se več prikazal. Primate rajši za lemez, da nas ne bo vrglo v železniški most!“

Res, o Vitužniku ni bilo več niti sledu. Roke so mi omahnile.

„Gospod, ne glejte! Primate za veslo!“ mi je zaklical nekdo.

Ozrl sem se navzdol. Bili smo sredi reke in drveli naravnost v srednji steber železniškega mostu. Skočil sem k praznemu veslu, k tistemu, ki je bilo določeno za Vitužnika, in se oprl nanj. Ni bilo časa premišljevati o ničemer, treba se je bilo rešiti.

Komaj smo zavozili na stran in skozi most.

Ko smo onkraj mostu pluli ob obrežju, je dejal Miha ozrši se nazaj proti mostu, kjer smo tako nenadno izgubili Vitužnika: „Rekel sem, da ni več za lemez!“

Ostali so dolgo molče veslali in buljili v umazano reko; čez čas pa je nekdo le spregovoril: „Bil je splavar, kakor jih je malo med nami! Zaslužil bi si lepšo smrt!“

Nihče ni ničesar pristavil, le Drava je grozeče šumela in nas jadrno nesla v nastajajoče jutro.

TEŽAKI S TKALECA

MILAN KAJČ

Jožek — sračji lovec — bo moral za nekaj dni pozabiti gnezda vrh jelš, vrb, hrastov, jagnedov. Krog pete zjutraj je bilo, ko si je oprtal culico in motiko ter šel na pot. Pri križu sredi vasi ga je čakal Števek. Ko ga je zagledal, sta se drug drugemu zarežala, se malce podregala in se žvižgajoč odpravila v megleno jutro. Njuno žvižganje, ki se je v tercah vilo skozi dremajočo vas, je včasih zamenjala pesem, brezskrbna, široka, kakor ravan, ki se je odpirala za vasjo. Raskavih grl sta se dečka naposled ustavila pod visoko jelšo. Tukaj Jožek še ni izpraznil sračjih gnezd. Zdaj na tešče bi se prileglo nekaj sladkih beljakov. Za rumenjake se nista trgala; pa če že zevneš, se spelje oboje hkrati. — Seveda, to je bila sračjega lovca obrt in ni si mogel kaj, da ne bi še enkrat poskusil srečo. Števek je le gledal, kako se je po mačje vzpenjal. Preplašeni sraki sta zavreščali, Jožek pa je z vrha košate jelše ugotovil:

„Osem!“

Števek na to ni imel kaj odvrniti, le mislil si je: Šest si jih bo že obdržal. Pa se je tokrat motil.

„Vsakemu pol, jaz štiri, ti štiri!“ se je izkazal Jožek, ko se je spustil z jelše. Začel je jemati jajca iz predpasnika, zvezanega na hrbtu. Toda... nekoliko se je že kesal in čelo mu je prepredlo nekaj gubic.

„Kaj, če bi bil raje počakal, da bi se zvalile. Mlado sračje meso je le čisto kaj drugega!“ — Prijatelju pa tega ni izdal.

Hrastje obakraj ceste se je zmerom bolj umikalo trati, mlina na Muri sta se otepala megle. Od broda, h kateremu je rinilo kakih petdeset fantov in deklet, je bilo čuti krik in smeh.

„He, Bistričanci še niso šli prek!“ sta zadovoljna ugotovila.

Ko sta se bližala brodu, so ju sprejeli mlajši fantje z zbadljivkami; bili so varni, v premoči; starejši pa se zanju niso zmenili. Le zaripli brodar, ki se še od sinoči ni iztreznil, ju je momljajoč podražil:

„Kje pa imata peneze? Sem z njimi, ali pa nazaj domov!“

V odgovor sta se zarežala. In že ju je brodar pozabil in Bistričanci so ju vzeli medse.

Škripec se je škripajoč sunkovito pomikal po debeli žici, brodar je z veslom nekajkrat zarezal v temne valove. Fantje so sedli na ograjo broda, sredi katere je bil pritrjen majhen križ s strešico. Na nasprotnem bregu so se dvigali za bližnjim drevjem medmurski griči, na njih vinogradi, nekaj zidanic in tu pa tam kak jagned.

Brod je zadel ob breg, krdelo se je jelo odmikati od Mure. Vzelo se

je na prvi grič, prekobalilo drugega, višjega ter se končno ustavilo pri baraki pod vinogradi.

Tu je vsak odložil svojo culo, se pravi, jo obesil na žebelj, kajti na tleh je ni bilo varno pustiti: ne le, da je bilo v listju in slami, kjer so prenočevali, polno bolh in uši, tudi žabe in kače niso bile nič kaj redki gostje. Cule so zabingljale, tu bodo čakale, dokler se ne bo zagnala lačna truma po bregu navzdol. A kje je bilo še to...

Karlek je bil zapovednik težakov, on bo dal množici znamenje. Možje in žene, fantje in dekleta, dečki in deklice, vsi so se pomešani razpeljali v dolgo kačo ob vznožju goric. Vsakdo je dobil svoj red. Mogočno, kakor vojskovodja, je Karlek zapovedal: „Naprej!“ Vrsta se je zganila, motike so se zasekale: v presušeno ilovico in v rano jutro se je razlegala enolična pesem dela, himna težakov. Dolga vrsta pripogibajočih se teles je lezla pomalem navzgor... Vrh vinograda se je v soncu svetila vila, ki so ji pravili grad. Tu so bile večkrat pojedine, o katerih se tem ljudem še sanjalo ni. Prepletena z zelenjem cvetočih glicinij se je šopirila vila kakor gosposka nevesta. Če je pogledal težak utrujen navzgor, se mu je od sonca zableščalo in glava mu je še globlje klonila nad razkopano ilovico. Zlasti zdaj, ko je prva kop, je na moč uporna. A kaj zato: samo da se vrsta enakomerno pomika navzgor in da kopači poravnajo prekopani kos! Pa zopet naprej, naprej, dokler jih ne bo odrešil opoldanski zvon.

Gruče kopačev so se zvalile do barake. Pridružilo se jim je še krdelo, ki je bilo vezalo trsje h kolom. Pri baraki se je tok ustavil. Vsakdo je imel culo, nekateri tudi torbo in v njej ržen kruh, več ali manj koruznat, in nekaj trdo kuhanih jajc. Pomladno sonce še ni imelo dosti moči, vendar je vsak iskal sence. Nato se je zleknil v travo, se za hip oddahnil in jel drobiti kruh ter prigrizovati jajca. Naposled so se še odžejali z vodo.

Čez pol ure je šlo delo dalje. Nekateri, zlasti otroci, so še včasih segli v predpasnik po kruh, dekleta pa so sanjala o magdalenskem grozdju... Dozori malone ob žetvi. Toda vsak ga ne pozna; in če ga pozna, ga sme le pogledati. Karlek si ga je že lahko privoščil, on je bil delovodja. A drugi so bili samo težaki in kazni jih je čakala, če so jih pri tem zalotili: delo je bilo zastoj! — Dekleta so si zapomnile, kje je bil Karlek zobal magdalensko grozdje. Nekoč so ga obrale do listja. Karlek je prišel na to, pa jih ni naznanil. In dekleta so vse srečne naskrivaj zobale sočne jagode: grizljaj kruha, nato nekaj jagod, spet trd kruh, potem par jagod. O teh jagodah, ki jih je bila ena od deklet omenila, so zdaj sanjarile, da bi prej minilo enolično delo, dolgi popoldan. Seveda, tudi po fantih so se kdaj pa kdaj ozrle in dražile tistega, ki jim je bil najbolj všeč. Možje, ki so nehote zavidali neugnano mladino, pa so se tolažili s pijačo, ki si jo bodo zvečer privoščili. Popoldan se je krčil, čimbolj se je bližala senca s sosednega brega. Ne dolgo, pa bo odslužen drugi težak: osmina voza šibja, akacijevega sicer, na katerem se

bodo bose noge in izdelane roke večkrat zbudle, preden bo naloženo; vendar gorelo bo in zime se ne bo treba tako bati.

Vinograd se je jel prazniti. Le dolgorogi ogrski junci — ponos slehernega marofa in tudi grofovskega v Tkalécu — so še vlekli navzgor voz kolja. Baraka je oživila, cule so znova ponujale kruh in jajca. Trata je vabila težake, prosti so do jutra. Trud bo medtem pozabljen.

Tudi Karlek je za danes opravil. Prišel je k dekletom, se šalil z njimi in se zanimal, kje bo katera spala. Baraka je bila pregrajena z nekaj deskami v višini človeka, in fantje, radovedni kot delovodja Karlek, se bodo stegovali na prstih in škilili čez ograjo. Pohujšanja pa ne bo dosti: dekleta bodo kar oblečene legle k počitku.

Jožku ta večer ni dalo miru. Hotel se je postaviti. Kakor se pač more postaviti smrkavec, sproščen po naporih takega dne. Skril se je pod streho barake. Nekaj utrujenih deklet je že ležalo, ko je zašumelo po listju in slami.

„Čakaj, prase, ti bomo že posvetile!“ so poskočile in se pognale za njim.

Ostali so se krohotali, najbolj seveda Jožek, ki ga niso mogle dohiteti. Le Karlek je bil čemeran — nekoliko je namreč dobil po roki. In zdaj bo Jožku slaba predla.

„Nesnaga, sem! Primate ga!“

Nekaj fantov, ki se je hotelo Karleku prikupiti, ga je privleklo predenj. „Zdaj bodo vsi videli, kdo je Karlek, zapovednik težakov!“

„Žaba zelena, na kolena! Odpuščanja pros!“

Jožek se v strahu strese, lica mu pokrije bledica. Modre oči pa zablišče, ko se ozro po množici: odpuščanja ne bom prosil! govoriyo.

„Ščene, boš prosilo ali ne?!“

Jožek se ne gane. Pobesneli mož ga zagrabi s krepkima rokama in ga vrže na tla. Deček ne jekne, le krvaveče ustnice si grize. Tedaj se bliža baraki par dolgorogih juncev. Karlek znova zagrabi dečka, hoteč jim ga treščiti pod noge.

„Pustite ga že!“ se je oglasilo z več strani.

„Še ni prosil odpuščanja!“ zarenči besnež in vrže kalni pogled po težakih.

Dekleta začnejo prigovarjati Jožku, naj se ukloni. In res pokima Karleku, češ: Za barako stopiva, tam ni prič!

Potem, ko je Karlek dobil zadoščenje, je Jožek omedlel. Dekleta, ki so mu že davno oprostile, so ga močile z mokrimi robci in mu na vse načine skušale pomagati. Tudi Števek se ni ganil od njega. Na Tkaléc je že legala noč, ko se je zopet zavedel. Fantje in možje pa so se bili medtem mirne duše odpravili v vas. Zdaj so tam doli pili in peli. Od časa do časa je Jožek začul lahen odmev vriska.

Proti jutru so se poslednji ponočnjaki vračali. Zarana, ko je bilo treba na delo, se jim ni godilo nič bolje kot Jožku, ki ga je vse bolelo, kakor bi bil padel s hrasta. Pokazal pa tega ni... Karlek, ki se je že povsem

pomiril, je to cenil: bil je prijazen z njim, popoldne pa ga je celo poslal doli v vas, po cigarete, kar je pomenilo dobro uro sprehoda. Potem mu je velel pasti krave, pri čemer je lahko ležal in dremal. Več si ta dan ni mogel želeti.

Tako je Jožek odslužil druga dva težaka, četrtno voza šibja. Še nekaj dni, pa se bosta s Števekom vračala proti domu.

MINIL JE ČAS . . .

RADIVOJ REHAR

Minil je čas, ko kakor mlada vina
še ves kipel sem, ves se vsem razdal,
ko še omam sem in naslad iskal
in vedel nisem, kaj je bolečina.

Pred mano več se ne blesti daljina
obetov polna, da bi jo zoral
in z upi mladimi vso posejal
in čakal, kdaj zore ko ozimina.

Odbegla je mladost, poskočna srna,
sprhnela so neplodne setve zrna
in mesto žita žanjem le osat.

In vendar ne bi menjal z bogatini
spoznanj v trpljenju, svetlih ko cekini,
ker sem ob njih zdaj vse preveč bogat.

Ob njih zdaj vem, da vse je puh in pena:
ljubezen, sreča, čast in vse stvari,
ki v divjo zver spreminjajo ljudi
in v boj ženó rodove in plemena.

Vse je nesmisel, vse je le obsena,
trenutek, ki ko bloden sen zbeži,
slepeča iskra, ki za hip vzplamti
in spet ugasne tiho, brez plamena.

Vrednota je le misel, ki požene
iz duše naše, v boli prekaljene,
iz njenih zadnjih, tajnih globočin.

Za njo trpeli ljudstev so rodovi,
za njo so v prah se rušili bogovi,
za njo bil križan sam je Božji sin.

† PRELAT DR. FRAN KOVAČIČ

(1867—1939)

JANKO GLASER

S prelatom dr. Franom Kovačičem, ki smo ga 21. marca 1939 spremili k zadnjemu počitku, je legel v grob mož, ki je bil osrednja osebnost znanstvenega Maribora. Kot ustanovitelj in predsednik Zgodovinskega društva, predsednik Muzejskega društva, ustanovitelj in pospeševatelj Študijske knjižnice ter urednik „Časopisa za zgodovino in narodopisje“, zlasti pa kot raziskovalec domače zgodovine je zavzemal v našem kulturnem življenju tako pomembno mesto, bil z Mariborom in njegovim zaledjem tako živo povezan ter vršil in izvršil zanj tako zaslužno delo, da tudi tukajšnje glasilo za leposlovje in publicistiko ne sme molče mimo njegovega groba, čeprav z leposlovjem ni imel neposrednih stikov in se je tudi v publicistiki udejeval le izjemoma in mimogrede, predvsem v mlajših letih.

Ko je dr. Fran Kovačič l. 1897. po dovršenih študijah v Rimu kot mlad, tridesetleten profesor bogoslovja prišel v Maribor, je v duševni imovini, ki jo je prinesel s seboj in iz katere so mu kakor bogate obresti zrastle njegovi poznejši uspehi, bilo predvsem dvoje: živa narodna zavest, združena v eno z zavestjo jugoslovanstva in slovanstva sploh, ter prepričanje, da je treba delati, neumorno delati na vseh področjih, zlasti na znanstvenem, da nadomestimo, v čemer smo zaostali.

Iz rojstnega kraja, na samobitni tradiciji bogatega Veržeja, ga je bila povedla pot — kakor mnoge pred njim — na bližnje Hrvaško, v Varaždin in v Zagreb, kjer se je šolal v domačem okolju in v domačem jeziku, dočim je na Štajerskem takrat vse srednje šolstvo bilo še popolnoma nemško. Tako je pozneje kot bogoslovec in kot profesor v Mariboru čutil zapostavljenost Slovencev bolj zavedno in bolj živo ko drugi, ki so izza mlada rastle pod tujim vplivom. Zanimanje za slovanske jezike in čitanje slovanskih knjig, zlasti čeških in slovaških, ga je v tem pravcu še utrjevalo.

Ni pa se prepuščal nestvarnim vseslovanskim sanjarijam, ampak iskal rešitve tam, od koder edino jo smemo pričakovati: v konkretnem delu na domačih tleh. Pri tem ga je vodil neutrudljiv aktivizem, kajti delo mu je bilo dobresedno življenjska potreba. Ko je zadnje mesece bolehal, je ponovno tožil, da je „kakor za jelo izgubil tek tudi za delo“ — in navajal je to kot znak, da gre z njim h koncu: brez dela si ni mogel misliti življenja.

V programatičnem uvodniku „Voditelja v bogoslovnih vedah“, ki ga je kmalu po svojem prihodu začel izdajati v Mariboru (1898), je zapisal značilne besede: „Rok ne smemo križem držati; kar se dá, moramo storiti. Ako hočemo veljati kot narod, moramo se tudi v znanstvu postaviti na svoje noge. Zakaj ne bi sami tega imeli, kar sedaj zajemamo iz tujih virov?“

Iste misli, isto spoznanje in prepričanje je bilo izvor in obenem kaŕipot tudi njegovemu delu na področju zgodovine.

Œe takoj po svoji vrnitvi iz Rima, kjer je imel priliko videti, kako goje svojo zgodovino drugi narodi, je sproŕil misel, naj bi se tudi za ŕtajerske Slovence ustanovilo druŕtvo za proučavanje domače preteklosti in za zbiranje zgodovinskega gradiva. Zaradi nezanimanja se takrat njegova zamisel sicer ni dala izvesti, zgodilo pa se je to, ko je po njegovem prizadevanju l. 1903. bilo ustanovljeno Zgodovinsko druŕtvo v Mariboru. S tem je bila ustvarjena matica in izhodiŕe za nadaljnje delo. Œe naslednje leto (1904) je s pomočjo slovenskih znanstvenikov v Gradcu kot glasilo druŕtva začel izhajati „Časopis za zgodovino in narodopisje“ (pozneje se mu je pridruŕil ŕe „Arhiv“), ki si je pridobil neprecenljivih zaslug ne samo za spoznavanje slovenske zgodovine, ampak zlasti kot afirmacija naše kulture in ena najpomembnejŕih postavk v bilanci slovenskega Maribora. Kovačič, ki je od ustanovitve do l. 1921. bil druŕtvu tajnik, pozneje pa namesto prejšnjega predsednika dr. Turnerja prevzel predsedstvo, je obenem bil tudi eden glavnih sotrudnikov „Časopisa“; od l. 1917. naprej ga je tudi urejeval. Poleg tega je Zgodovinsko druŕtvo s svojimi zbirkami knjig in časopisja ter muzejskih in arhivskih predmetov ustvarilo temelje, iz katerih so po vojni zrastle sedanje mariborske znanstvene ustanove: s pomočjo mestne občine ŕtudijska knjiŕnica in muzej, s pomočjo banovine arhiv. Tudi pri vsem tem je Kovačič aktivno sodeloval, bodisi prav neposredno s svojim delom, bodisi s svojo vplivno besedo. Menda se ne motim, če rečem, da mu je posebno pri srcu bila knjiŕnica, za katero se je zlasti prva leta po vojni mnogo trudil in kateri je tudi prepustil vse svoje knjige, ki so se mu zdele zanjo uporabne. Z zadoŕčenjem pa je gledal tudi na muzej in na arhiv, ki sta z vselitvijo v grad za nadaljnji razvoj in razmah našla moŕnosti, kakor jih ob skromnih početkih pred petintridesetimi leti pač ni mogel pričakovati.

Obenem in vzporedno s svojim organizatornim delom se je Kovačič — kakor mimogrede ŕe omenjeno — mnogo udejeŕstvoval tudi literarno. Začel je to svoje delo ŕe kot dijak in bogoslovec z objavljanjem narodnega blaga in z informativnimi članki iz kulturne in politične zgodovine Jugoslovanov, po prihodu v Maribor pa se je predvsem posvetil proučavanju spodnjeŕtajerske zgodovine, ki jo je obravnaval v ŕtevilnih razpravah in obseŕnih monografijah; v zvezi s svojim poklicem je gojil tudi filozofsko literaturo. Brez obotavljanja pa je vedno in povsod, kjer se mu je zdelo potrebno, vrŕil tudi raznovrstno teŕaŕsko, vzgojno in narodnovzgojno delo: pomagal je kot sotrudnik in nekaj časa tudi kot urednik „Naŕega doma“ v boju proti ŕtajercijanstvu, v skrbi za moralni in fizični dvig našega ljudstva je ŕiril in več let vodil treznostno gibanje, ob mnogih prilikah in na različnih mestih je nastopal tudi kot predavatelj. Politično se — vsaj po vojni — ni

udejstvoval, dana pa mu je bila kot ekspertu na mirovni konferenci v Parizu prilika, da je s svojim zgodovinskim in statističnim gradivom aktivno podprl naše narodne zahteve glede Maribora in zaledja.

Več ko štiri desetletja, najboljšo dobo svojega življenja, je preživel prelat Kovačič v Mariboru in bil ena najmarkantnejših osebnosti našega mesta. Na zunaj je bil in ostal skromen — saj niti znamenja svoje prelatske časti ni nosil — in kdor ga je samo bežno srečal na kateri njegovih običajnih poti, ko je počasi in zamišljeno stopal bodisi v tiskarno sv. Cirila ali v knjižnico ali na sprehod, morda ni slutil, da se za to skromnostjo skriva izreden človek. Spoznal pa je to, kdor je vsaj nekoliko prišel z njim v stik. Že njegova zunanost — izrazito oblikovana glava, močne obrvi, prodoren pogled, ki je v mlajših letih izražal ostrino, zadnje čase pa bil poln miline, resen, kljub skromnosti dostojanstven nastop — že to je kazalo samosvojega moža, moža svoje vrste in mere. Še bolj so o tem pričale poteze, ki so bile lastne njegovemu duševnemu obrazu. Po svojem značaju odločen in možat, po svojem mišljenju izrazito usmerjen v duhovnost, je bil neumoren iskatelj resnice in pravice in se znal, zlasti če je šlo za resnico v zgodovinskem prikazovanju ali za pravice naroda, zanje tudi neustrašno boriti. V takih slučajih ni poznal kompromisov in ni vpraševal, kdo mu je nasprotnik: šlo mu je za stvar, ne za osebo. Bil je mož lastnih misli, dosleden v tem, kar je spoznal za pravo, sledeč svojemu prepričanju, mož-značaj. Vse to mu je v zvezi z njegovo široko naobrazbo dajalo pečat močne osebnosti, mu omogočalo samosvoj, skoraj bi rekel, izjemen položaj, vzvišen nad spori in malenkostmi dneva, ter ga usposabljal, da je v redki skladnosti in složnosti družil okrog sebe sodelavce, tudi take, ki so izven njegovega delokroga hodili ločena pota. Družila jih je njegova z nesebičnim idealizmom in z globoko etično zavestjo prežeta osebnost. Zavedno in iz prepričanja je vršil to veliko in lepo svojo nalogo in morda ni bil slučaj, da je zadnje, s čimer se je poslovil od nas, bila želja, naj bi predvsem poudarjali to, kar nas druži, ne pa tega, kar nas loči.

Zaslужil je, da bi to plemenito njegovo oporoko poslušali in jo izpolnjevali, posebno mi, ki stojimo na meji.

SLOVENSKI ŽUPANI OB NASELITVI SLOVENCEV V ALPAH

(Kratek očrt družbenih odnosov pri Slovencih od 6.—9. stol.)

DR. VITKO KRAIGHER

Župani tvorijo že od nekdanj središčno vprašanje slovenske gospodar-
ske in socialne zgodovine dosihdob. Ohranili so se vse do današnjih dni
v močni ljudski tradiciji.

Alfons Dopsch¹⁾ in Josip Gruden²⁾ sta razložila vlogo županov v poznem
srednjem veku; dr. Metod Dolenc³⁾ pa za novi vek, vse do prihoda Fran-
cozov. Za to dobo je nesporno, da so bili župani predvsem gospodarski
uradniki zemljiške gosposke, posredniki med njo in podložniki. Obenem
so pa vršili župani tudi nižje sodstvo na vaških in trških večah ter vino-
gorskih sodnih zborih.

Za zgodnji srednji vek, za dobo naselitve Slovencev v alpskih in ob-
robni deželah, je ostalo vprašanje županov in njih izvor do danes nerešeno.
Novejši zgodovinarji⁴⁾ se zadovoljijo z ugotovitvijo, da so stali župani na
čelu žup — teritorialnih plemenskih edinic. V proučevanje izvora in porekla
županov se ne podajajo.

Nasprotno so starejši pisci, zastopniki tkzv. nomadske teorije o starih
Slovanih,⁵⁾ videli v slovenskih županih tujerodno nomadsko-pastirsko pleme,
ki je vladalo nad Slovenci-kmeti in ohranilo svoj privilegirani položaj
globoko v srednji vek.⁶⁾

Sintezo obeh podanih gledanj na slovenske župane je podal Fr. Vatovec
v „Starejši upravni in gospodarski zgodovini laškega okraja“ (Lj. 1927).

1.

Stari Slovani so v 6. stol. n. št. (našega štetja) živeli v stanju demo-
kratije⁷⁾ in anarhije.⁸⁾ Živeli so „brez oblasti, v medsebojni mržnji in niso
poznali reda“. Podobne opise življenja naših prednikov najdemo tudi pri
drugih piscih.⁹⁾

¹⁾ Die ältere Sozial- und Wirtschaftsgeschichte der Alpenslaven, Leipzig 1909.

²⁾ Slovenski župani v preteklosti, Ljubljana 1916.

³⁾ V monografijah o slovenskem ljudskem sodstvu, v zvezi z Gorskimi bukvami.

⁴⁾ Milko Kos: Zgodovina Slovencev, Ljubljana 1933.

⁵⁾ Vl. Levec, J. Peisker, P. Puntchart.

⁶⁾ Vl. Levec: Pettauer Studien III. str. 73 (Mitteilungen der Anthropologischen
Gesellschaft Wien XXXV, 1905)

⁷⁾ Prokopios,

⁸⁾ Maurikios,

⁹⁾ Literaturo gl. P. Puntchart: Herzogseinsetzung und Huldigung in Kärnten,
Leipzig 1899, str. 204.

Naši predniki so v 6. stol. živeli še v prvobitnih družbenih odnosih. Prvobitna družba s svojimi slabimi proizvodnimi sredstvi se je razvijala pod gospodstvom prirode nad človekom, za njo je bila značilna tesna povezanost in odvisnost posameznika od prirode in družbe. Osnova skupnosti v prvobitni družbi je bilo nizko stanje proizvodnih sil družbe. Tu je bil koren kolektivne proizvodnje, kolektivne lastnine in potrošnje v prvobitni družbi. Med ljudmi še ni bilo socialnih razlik, zato so tudi državne tvorbe v prvobitni družbi bile neznane. Zato so označevali sodobniki to stanje pri starih Slovanih v 6. stol. kot demokratično in anarhično.¹⁰⁾

Stari Slovani so bili v 6. stol. že poljedelci.¹¹⁾ S tem, danes nesporno dokazanim dejstvom pade stara nomadska teorija o starih Slovanih.¹²⁾ Proti nji govori tudi sodobna etnografija, ki pri prirodnih ljudstvih nikjer ni našla nomadstva kot predstopnje poljedelstva. V najstarejši dobi, ko so ljudje živeli še v krdelih (hordah), so se preživljali z nabiranjem plodov in lovom na manjše, kasneje tudi na večje živali. Iz zbiranja plodov se je razvilo poljedelstvo, iz lova pa živinoreja. Najstarejša domača žival je pes, temu je sledil severni jelen, nato so sledile krava, ovca in svinja. Konj se je pojavil šele koncem neolita.¹³⁾

¹⁰⁾ Popolnoma zgrešeno je sklepanje P. Puntcharta l. c. str. 251, „da je bil gon po državni ureditvi pri starih Slovanih zelo slab...“

¹¹⁾ Prokopios. Razen tega je l. 1929 ruska Akademija za zgodovino materielne kulture odkrila pri vasi Bolševo ob Donu slovansko gradišče iz 8. stol. n. št. Tu so našli vsa poljedelska orodja, bronaste pluge itd. (Gl. „Kratkoe uvedenie v istoriju dokapitaličeskijh formacij.“ Moskva 1934, str. 16.)

¹²⁾ J. Peisker: „Sozialgeschichte Böhmens,“ in „Die älteren Beziehungen der Slaven zu Turkotataren und Germanen und ihre sozialgeschichtliche Bedeutung,“ 1905.

¹³⁾ Po vsej verjetnosti se je udomačenje živali razvilo kot rezultat svojevrstnega sožitja lovcev s čredami. Kakšno je bilo to razmerje, lahko opazujemo pri nekaterih današnjih prirodnih ljudstvih:

„Eno izmed plemen centralne Afrike“, piše Križiveckij („Gospodarski in družbeni ustroj prvobitnih narodov“ 1923), sežiga okoli svojih bivališč travo, da pognoji zemljo za bujnejšo rast trave in na ta način obdrži gazelo euhore v bližini. Tukaj srečujemo prve pašnike. Prvobitni poljedelci v pokrajini Titikake lovijo s pomočjo posebnih ograd lame, jih postrizžejo, nato pa zopet spuščajo na prosto. To je nedvomno prvi korak k udomačenju lam.

Poljedelstvo je nastalo na ta način, da so žene nabirale korenine, ki so jih kopale iz zemlje. Medtem ko je mož lovil, je žena iznašla poljedelstvo. Prve sledove poljedelstva poznamo iz začetka neolitske dobe. Sprva so zemljo obdelovali s palicami, s katerimi so jo rahljali. Nato so začeli uporabljati motike. Uporaba motik je zahtevala predhodno krčenje gozdne površine za setev; drevesa in grmovje so sekali, nato pa sežigali. To je tkzv. požigalstvo in podsečno poljedelstvo. (Ta način poljedelstva se je ponekod v laškem okraju ohranil do 19. stol. in celo do današnjih dni [Vatovec l. c. in Hlubek: Die Landwirtschaft des Herzogtums Steiermark, Graz 1846]. To je Levca, Peiskerja in dr. še posebno potrjevalo

Tako zavračajo izsledki etnografije teorijo o nomadstvu starih Slovanov. Kajti v življenju prirodnih ljudstev, ki danes obdajajo civilizirane narode, moremo gledati tudi preteklost in razvoj civiliziranih narodov, ki jih prirodna ljudstva obdajajo tako, kakor otroci različne starosti obdajajo odraslega človeka, ki more v njih videti svojo mladost. (Schiller)

Od poljedelstva s palico in motiko do poljedelstva s plugom je dolg razvoj. Če so v Borševskem gradišču iz 8. stol. n. št. našli bronaste pluge, moremo sklepati, da so Slovani tri stoletja prej poznali vsaj že lesen plug, brez dvoma pa so bili poljedelci.

Slovenci so v nove dežele prišli kot poljedelci. V Alpah so našli visoko razvito poljedelstvo, saj že Plinij ml. opisuje alpski tip pluga.¹⁴⁾

Ugotovili smo stanje produkcijskih sil slovenske družbe v 6. stol. n. št. in načrta njihovega pridobivanja za življenje neobhodno potrebnih sredstev — pljučno poljedelstvo. Sedaj bomo lažje razčlenili socialno strukturo Slovencev v tej dobi.

---

v mišljenju o pravilnosti nomadske teorije. V novejšem času so Dr. M. Sidaritsch: „Geographie des bäuerlichen Siedlungswesen im ehemaligen Herzogtum Steiermark,“ Graz 1925, Vatovec, I. c. str. 57, 58. A. Dopsch I. c. in v „Die ältere Wirtschafts- und Sozialgeschichte der Bauern in den Alpenländern Oesterreichs.“ Oslo 1931, str. 40, dokazali, da se je ta način poljedelstva ponekod v Alpah ohranil radi kakovosti tal.)

Požigalništvo in podsečno poljedelstvo je zahtevalo od ljudi ogromno dela, zlasti če pomislimo, da je bilo treba sekati gozd, preden so izumili kovine, s kamenitimi sekirami.

Če opazujemo prirodna ljudstva, n. pr. prebivalce Nove Guineje, si lahko predstavimo, kako so se vršila poljska dela v dobi požigalstva. Izkrčiti majhen kos gozda in ga ograditi je bilo za prvobitnega človeka Nove Guineje in Melanezije zelo naporno delo. Res, ogenj lajša delo, ne more pa popolnoma uničiti gozda, ostane še vseeno mnogo dela tudi za kamenitne sekire. Zato se prebivalci teh pokrajin združijo z namenom, da bi uničili gozd in zgradili ograje. Prebivalci pripravljajo zemljo za setev z združenimi močmi, na očiščenem prostoru ima pa vsak udeleženec kolektivnega dela svoj oddelek. Ker pa obdelujejo zemljo na več mestih, so njive posameznih rodbin raztresene po zelo razsežnem teritoriju. Toda ne vrši se samo krčenje in ograjevanje kolektivno. Ponekod izvršujejo vsa poljska dela s skupnimi močmi. Tako se n. pr. na obrežju Mikluki—Maklaja (Nova Guineja) vrši kolektivno rahljanje zemlje. Nekoliko mož se postavi v vrsto in istočasno zabadajo v zemljo svoje „udije“ (2 m dolge palice, ki so na koncu priostrene) in z združenimi močmi vzdigujejo grude zemlje. Njim slede žene, ki kleče razbijajo te grude z lopaticami, nato jih še otroci drobijo v svojih ročicah. Radi te obdelave postane zemlja tako zrahljana, kakor to ne more doseči noben evropski poljedelec. (Križevicki I. c.)

¹⁴⁾ A. Dopsch: „Die ältere Wirtschafts- und Sozialgeschichte der Bauern in Alpenländern Oesterreichs,“ Oslo 1931, str. 42 trdi, da s prihodom Slovanov v Alpe alpsko gospodarstvo ni nazadovalo.

Plužno poljedelstvo je predstavljalo nasproti poljedelstvu s palico in motiko že visoko stopnjo razvoja proizvodnih sil družbe. Produktivnost dela se je z uporabo pluga silno povečala. Ta napredek v tehniki proizvodnje je bistveno spremenil tudi produkcijske odnose med ljudmi, t. j. odnose, v katere ljudje stopijo pri proizvodnji za preživljanje potrebnih sredstev.

Poljedelstvo s palico in motiko je nujno zahtevalo kolektivno delo celega rodu, ali njegovega večjega dela — večje družine. Delo je bilo kolektivno, proizvod dela je prišel v kolektivno lastnino rodu, rod je bil proizvodna celica družbe.

Plug, brana in že sam leseni lemež so materialno osnovo za kolektivno poljedelstvo odstranili. Za obdelovanje polja z najstarejšo plužno vprego — par bikov pod jarmom in plugom — je zadoščala mala skupina ljudi-rod-bina. Ta je postala sedaj proizvodna celica družbe. Kolektivno proizvodnjo je zamenjala individualizirana proizvodnja.

Tehniko proizvodnje izpopolnjujejo ljudje. Človek je glavna proizvodna sila družbe in sicer — človek v družbi. Tehnika proizvodnje se je v prvobitni družbi razvijala obenem z družbeno organizacijo dela, z delitvijo dela v družbi. Vzemimo za primer razvoj tehnike v poljedelstvu od palice in motike do lesenega in končno železnega pluga. Železni plug se je mogel izdelovati šele, ko so obstajali poleg poljedelcev tudi že rudarji, plavžarji in kovači, ko se je torej obdelava železa oddelila že kot posebna panoga družbene proizvodnje. Železni plugi so se torej pojavili šele na določeni stopnji razvoja delitve dela in kot rezultat tega razvoja.

Slovenci so ob prihodu v alpske dežele prišli v dotiko z visoko razvitim plužnim poljedelstvom. Rudarstvo je bilo v teh deželah znano že 1000 let.¹⁵⁾

Nujno je tedaj tudi pri Slovencih prišlo do drobljenja proizvodnje rodu v proizvodnjo posameznih samostojnih rodbin. Rodovi so se razdrobili v rodbine-zadruge, ki so postale proizvodna celica slovenske družbe. Ta razvoj je nujno privedel do nasprotja med načinom proizvodnje, ki se je individualizirala po samostojnih rodbinah, ter produkcijskimi odnosi družbe — kolektivno lastnino rodu na proizvodna sredstva (predvsem poljsko orodje, plugi, živina). Na teh premičnih predmetih se je razvila rodbinska lastnina. S tem v zvezi se je razvila tudi že stalna izmenjava proizvodov med posameznimi rodbinami. Rodbina ni proizvajala več samo toliko, kolikor je sama porabila, marveč tudi že neki presežek za izmenjavo. Na tej stopnji razvoja vojnih ujetnikov niso več pobijali. Rajši so jih za-

¹⁵⁾ Kelti so že 400 let pred n. št. kopali v teh deželah bron, železo, zlato in sol (Dopsch l. c. str. 8).

sužnjili, da so na ta način dobili ceneno delovno silo za obdelovanje zemlje.

Zemlja je iz kolektivne lastnine rodu prešla v kolektivno lastnino vaških občin. Kajti s stalno naselitvijo v novih deželah so izgubile krvno-sorodstvene vezi veljavo. Te vezi je nadomestila teritorialna povezanost samostojnih rodbin, ki so obdelovale isti predel zemlje. Zemljo za oranje so razdelili med rodbine, pri čemer je bil delež vsake rodbine v njenem začasnem užitku. Rodbina je obdelovala zemljo samostojno, krčenje je pa bilo še kolektivno. Karakterističen znak za vaške občine je bil torej dualizem med zasebnim gospodarstvom samostojnih rodbin in med skupno lastnino teh rodbin na zemlji.

Rodbinska lastnina na premičninah, uporabljanje sužnjev v domačem gospodarstvu, razvita izmenjava proizvodov, pri kateri odloča osebna prekanjenost in zmožnost, skupna posledica vseh teh činiteljev je bila, da so nastale premoženjske razlike med rodbinami, delitev na bogate in revne rodbine. V okviru vaške občine so se nasproti prejšnji enotnosti rodu razvile socialne razlike.

Bogate rodbine so začele izrabljati svojo gospodarsko premoč, polastile so se dolžnostnih opravil v vaški občini. Pod krinko izvrševanja skupnih dolžnosti so postala ta opravila za bogate rodbine sredstvo za nadaljnje bogatenje. Bogate rodbine so se polastile organov tedanjega družbenega ustroja ter jih polagoma pretvorile iz orodja narodove volje v samostojne organe za izkoriščanje lastnega ljudstva. Služabnik družbe se je razvil v njenega gospodarja.

V slovenskih županih vidimo tak razred predstavnikov bogatih rodbin, ki so se opirale na svojo gospodarsko moč in se polastile funkcij v vaških občinah ter jih spremenile iz organov za korist občine v sredstvo za nadaljnje bogatenje. Župani predstavljajo pri Slovencih prvi vladajoči razred, ki je stal na čelu vaških občin in vodil njihovo upravo v lastno korist.¹⁶⁾

Sužnji so bili glavna gospodarska moč vladajočega sloja županov. Suženjstvo je pri Slovencih vse do 10. stol. listinsko dokazano.¹⁷⁾ Tudi vojne Slovencev po prihodu v alpske dežele niso bile samo obrambne vojne, ampak predvsem tudi napadalne (n. pr. proti Furlanom). Gospodarski motiv teh vojnih pohodov je bilo pridobivanje sužnjev.

Vse to je zelo krepilo že po medsebojni izmenjavi proizvodov nastale vezi in povezanost med posameznimi slovenskimi predeli ter nujno vodilo do nastanka slovenskih plemenskih držav. Za Karantanijo in Panonijo so take države Slovencev zgodovinsko izpričane.¹⁸⁾

¹⁶⁾ Fr. Vatovec je dokazal tako upravo županov v laškem okraju še za 13. stol. (l. c. str. 79—81.)

¹⁷⁾ Fr. Kos Gradivo I. II. III. navaja celo vrsto regestov. Dolenc l. c. str. 23-30.

¹⁸⁾ O Regnum Carantanorum govori življenjepis sv. Ruprehta že koncem 7. stol.

V tej prvi državi karantanskih Slovencev, ki je nastala v dobi, ko je suženjstvo pri Slovencih doseglo največji razmah — to kažejo pogosta plenjenja Slovencev po sosednjih deželah — so brez dvoma vladali na suženjstvu sloneči družbeni odnosi. Za tako družbo je predvsem značilen razredni odnos med gospodarji sužnjev na eni strani in sužnji na drugi strani; poleg teh dveh slojev pa je obstajala velika množina svobodnih poljedelcev-kmetov, ki niso posedovali sužnjev. Njihova neodvisnost je slonela na kolektivni zemljiški posesti kot ekonomski osnovi.

Ta stan svobodnih kmetov je imel v karantanski državi pravico voliti vojvodo in ga umeščati na prestol. Viri govore o „ducatum dare“ „ducem facere“.¹⁹⁾ V prvih početkih karantanske države je bil gotovo svoboden kmet tisti, ki je na knežjem kamnu umestil vojvodo in ne še kaseg-edlinger. Ta višja plast kmetov-polplemičev se je razvila šele kasneje ob prehodu Slovencev v fevdalno družbeno formacijo. Prvotno so pa vojvodo umeščali svobodni kmetje. Moč županov je bila še prešibka, da bi mogli tej široki ljudski plasti vzeti vse pravice in jo spremeniti v sloj podložnikov.

Slovenci se niso dolgo zadrževali na stopnji suženjstva. Močan vpliv sosednih germanskih plemen, Bavarcev in Frankov, ki so imeli že bolj izoblikovane fevdalne odnose, je pospešil pri Slovencih prehod od suženjstva v fevdalno družbo. Ta prehod se je mogel izvršiti le na ta način, da je vladajoči sloj gospodarjev sužnjev zlomil odporno moč svobodnega kmečkega prebivalstva in mu vzel podlago njegove odpornosti, kolektivno lastnino vaške občine na zemlji.

Začel se je ta prehod še pred podreditvijo Slovencev Bavarcem in Frankom, razvijal se je pa vzporedno s pokristjanjevanjem Slovencev, ki je bilo ideološka oblika borbe vladajočega sloja vojvod in županov, ki so prvi sprejeli krščanstvo, proti krščanstvo odklanjajoči plasti svobodnih kmetov. Rezultat te borbe je bil, da je vladajoči sloj s tujo pomočjo zmagal odpor poganskih kmetov — in se polastil njihove zemlje.

Preden ta prehod podrobneje razložimo, se seznanimo z bistvom fevdalne družbe in njenega ustroja.

3.

V fevdalni družbi si stojita nasproti dva razreda: fevdalci graščaki, ki so lastniki zemlje, in podložniki, ki to zemljo obdelujejo ter graščakom „odrajtujejo“ del svojih pridelkov. Materialna osnova gospodstva fevdalnih zemljiških gospodov je lastnina nad zemljo. Zemlja je tisto sredstvo proizvodnje, nad katerim ima fevdalec monopolno oblast, ki mu omogoča, da iz neposrednih producentov-kmetov iztisne nadprodukt. Podložni kmet, neposredni producent fevdalne družbe, poseduje nasprotno vsa delovna sredstva

¹⁹⁾ *Conversio Bagovariorum et Carantanorum*, neznanega pisca: „illi eum ducem fecerunt“ in „idem populi ducatum illi dederunt“.

in orodja, plug, živino, poljsko orodje — le zemlja ni njegova last. Ta je lastnina fevdalcev. Zemlja pa je v naravnem gospodarstvu fevdalne družbe odločilni činitelj v proizvodnji te družbe.

Popolnoma jasno je, da se v družbi, v kateri poseduje neposredni producent vsa proizvodna sredstva za pridobivanje življenjskih potrebščin, le zemlje ne, lastninski odnos do zemlje dejansko uveljavlja kot odnos gospodstva in podložnosti. Iz tega sledi, da je bil neposredni producent fevdalne družbe — nesvoboden, priklenjen k zemlji, nekaka njena pritilina. Tako je osnovna in odločilna posebnost fevdalnih produkcijskih odnosov ta, da oblika izkoriščanja nujno privzema obliko izvangospodarskega nasilja in da ni neposredni producent svoboden. Podložništvo v tej ali oni obliki, t. j. ta ali ona oblika nesvobode, je nujen atribut fevdalne družbe.

Osnovni znak fevdalne lastnine na zemlji, znak, ki loči fevdalno družbo, tako od meščanske zasebne lastnine kakor od prvobitne kolektivne, je njena hierarhična struktura. Iztiskavanje naddela (tlaka) in nadprodukta (desetina) iz kmetov je pri le-teh morala naleteti na odpor, ki je stremel za uničenjem in odpravo fevdalne družbe in oblasti fevdalcev. Da je vladajoči razred graščakov podložne kmete lahko izkoriščal in njihov odpor zlomil, je moral ustvariti povezano celoto. Hierarhična struktura zemljiške lastnine, katere bistvo je v tem, da so vsi lastniki zemlje med seboj povezani z močnimi vezmi vzajemnih obveznosti (vazaliteta), je tista vez, ki ustvarja iz vladajočega razreda celoto-asociacijo zoper podložne kmete. Hierarhična struktura zemljiške lastnine in sistem oboroženih rodbin²⁰⁾ so dajali plemstvu oblast nad podložniki.

Da bi zavaroval svojo lastnino in ohranil svojo vladno nad kmeti, je organiziral vladajoči razred svoje gospodstvo kot javno oblast — fevdalno državo. Le-ta je bila organ plemstva za podjarmljevanje in obvladovanje podložnih kmetov. Spričo hierarhične strukture fevdalne lastnine je bila tudi fevdalna država hierarhično organizirana. Politična oblast vsakega člana vladajočega razreda je bila sorazmerna obsegu njegove oblasti nad zemljo.

Fevdalna družba se je razvila iz na suženjstvu slonečih družbenih odnosov. Ugotovili smo, da je materialna osnova oblasti fevdalcev njihova lastnina na zemlji. Fevdalna družba je nastala v trenutku, ko je bila zemlja, ki je bila v kolektivni lastnini vaških občin, tem iztrgana po maloštevilnih uzurpatorjih.

Z izkoriščanjem sužnjeve so njihovi gospodarji dobivali vedno večjo gospodarsko premoč. Z razvojem poljedelstva je postajala zemlja vedno važnejši gospodarski činitelj v proizvodnji; nasprotja med gospodarji sužnjeve in prostimi kmeti, ki so to zemljo še v veliki meri posedovali, so bila

---

²⁰⁾ Pri Slovencih kosezi, — edlingerji.

vse bolj ostra. Ta nasprotja so vodila končno do konflikta. Vladajoči razred je nasilno prisvojil zemljo vaških občin in spremenil svobodne kmete v tlačane.

4.

Nakazani prehod v fevdalne družbene odnose se je izvršil pri Slovencih nekako v drugi polovici 8. stol. — istočasno, ko je frankovska cerkev začela širiti med Slovenci krščanstvo. Pokristjanjevanje je naletelo pri Slovencih na močan odpor. Po navadi razlagajo ta odpor tako, da so mnogobožci odklanjali enobožno krščanstvo. Tako razlagajo ta odpor tudi sodobni viri (*Conversio*). Kakor pa ne sodimo človeka po tem, kar sam o sebi misli, tako tudi določene dobe ne moremo soditi po tem, kar poročajo sodobniki, in po idejnih nasprotjih, ki so se v njej razvila, ampak moramo poiskati tem idejnim nasprotjem materialno osnovo.

Zgodovinsko je ugotovljeno, da sta bila sin in nečak poganskega karantanskega vojvode Boruta (L. 750) dalj časa na bavarskem dvoru, kjer sta se pokristjanila; spoznala sta pa tudi fevdalno ustavo Bavarcev in gospodarsko osnovo teh odnosov: fevdalno lastnino in podložništvo. Ko sta ta dva Borutova potomca drug za drugim zasedla vojvodski prestol, se je začelo med Slovenci sistematično pokristjanjevanje, ki je pa naletelo na organiziran odpor ljudstva. Vzrok temu odporu je bil gospodarski motiv širjenja krščanstva s strani vladajoče plasti Slovencev: vojvode in županov, ki so se hoteli polastiti občinske zemlje svobodnih kmetov. Ne smemo pozabiti, da je pokristjanjevanje med Slovenci širila fevdalno organizirana nemška cerkev, ki je v slovenskih poganskih zemljah videla predvsem nov vir dohodkov-desetin ter upala pridobiti nova ogromna posestva;²¹⁾ tudi ne smemo pozabiti na povezanost te cerkve s fevdalno državo.

Slovenski vojvode in najbogatejši župani — slovensko plemstvo — so sprejeli krščansko vero, da so se lahko pod krinko borbe za pokristjanjevanje Slovencev polastili zemlje upornih svobodnih kmetov, ki se zopet niso toliko borili „za vero staršev, lepo boginjo Živo, za Črte, za bogove nad oblaki“ kakor za ohranitev kolektivne lastnine vaških občin.

Boji med obema razredoma so trajali drugo polovico 8. stol. Poganski Slovenci so imeli dolgo premoč in se je slovenskemu plemstvu šele s tujo pomočjo posrečilo ta odpor streti. (L. 772) Ti boji za pokristjanjenje Slovencev so v bistvu torej socialni boji, predstavljajo pri Slovencih socialno revolucijo, v kateri se je z zmago tenke plasti plemstva nad široko plastjo slovenskih kmečkih množic in z nasilno prisvojitvijo zemlje, ki je bila do tedaj v kolektivni lastnini teh množic, po tej tenki plasti izvršil prehod v fevdalni družbeni ustroj!²²⁾

²¹⁾ Kos, *Gradivo* I. št. 304.

²²⁾ Slovenski zgodovinarji (*J. Gruden, Zgod. Slov. naroda* I. 1912, str. 65)

Poseben sloj pri Slovencih te dobe — kosezi, ki jih je odlikovala v primeri s kmeti predvsem pravica nositi orožje — dokazuje, da se je že v okviru slovenske državne samostojnosti začel prehod v fevdalne družbene odnose, ki ga je stik z Nemci le pospešil, s krščanstvom pa bistveno olajšal.

Natančnejša analiza kosezov²³⁾ odkrije v njih soroden pojav nemškemu „spremstvu“ (Gefolgschaft, comitatus). Ti so obdajali zemljiške gospode in jih s svojo oboroženo silo varovali v posesti njihove zemlje. Tako oboroženo spremstvo je bila prva priprava bogatih rodbin na to, da se bodo polastili nekoč občinske zemlje in si jo prisvojile, kmete pa spremenile v tlačane. Potem, ko se je to izvršilo, predstavlja to oboroženo spremstvo zaščito fevdalne lastnine in sredstvo, s katerim je prisilil zemljiški gospod tlačana, da mu je prepuščal del svojega pridelka in opravljal tlako.

Pri slovenskih kosezih je bila le ta posebnost, da je nemška nadvlada preprečila njihov nadaljnji razvoj do plemstva in so okosteneli na tej prvi stopnji razvoja — tvorili so višjo plast kmetov, ki je stopila na stran plemstva in zato prejela nekatere privilegije, nosila orožje in zastopnik te plasti, koroški knežji kmet (Hofbauer), je umeščal koroškega vojvodo.

Slovenski kosezi so tvorili občine in najdemo sledove teh občin po Koroški, Kranjski in Štajerski.²⁴⁾ Najštevilnejši so bili na Gosposvetskem polju, kjer je bilo središče države karantanskih Slovencev.²⁵⁾ Imeli so svoje pravo in sodstvo.²⁶⁾ Zemlja, ki so jo posedovali, je bila prosta vseh bremen. V slovenski kmečki tradiciji je ostal močan spomin nanje do začetka 19. stol.²⁷⁾

prikazuje nasprotno, da so pogansko stranko tvorili župani in plemstvo. Pri tem se opirajo na legendo o knezu Inku. Temu pa nasprotujejo sledeča dejstva: 1. Vojvode so klicali duhovnike v deželo. 2. Poganska stranka je bila tako močna, da je krščansko izgnala iz dežele in je šele bavarski vojvoda Tassilo II. tej zopet pomagal do vlade. Torej odpor Slovencev ni izhajal od maloštevilnega plemstva, marveč nasprotno iz širokih kmetijskih plasti, sicer bi ne bil tako močan. 3. Privilegirani položaj, ki so ga župani ohranili globoko v srednji vek, dokazuje pravilnost našega stališča, da so župani poklicali Nemce v deželo, za kar so jim ti pustili njihov privilegirani položaj.

²³⁾ P. Puntchart, l. c. str. 144—202, M. Dolenc, Pravna zgodovina, str. 97—98.

²⁴⁾ Krajevno ime „Koseze“, ki jih najdemo raztresene po vsem slovenskem ozemlju.

²⁵⁾ P. Puntchart, l. c. str. 181, Dolenc l. c. str. 31.

²⁶⁾ Puntchart, Dolenc. 14. 9. 1338 so prišli koroški ministeriali k vojvodi Albrehtu v Graz in zahtevali novo pravo, ker so bili njihovi stari zakoni odpravljani. Puntchart (l. c. str. 202) domneva, da gre tu za edlingerje in njihovo pravo, ki je bilo do tedaj slovensko.

²⁷⁾ Kosezi so se pod nemškim imenom Edlinger ohranili na Koroškem skozi ves srednji in novi vek do začetka 19. stol. kot privilegirani kmetijski rod, ki je še po opustitvi običaja vmeščanja koroških vojvod užival določene privilegije (prostost bremen). Zadnji Edlinger je umrl l. 1823. v Celovcu kot hišni posestnik.

Naši zaključki so torej sledeči:

Ob prihodu v novo domovino so Slovenci poznali plužno poljedelstvo. Kmalu so tu prešli iz socialno nediferenciranih družbenih odnosov v na suženjstvu slonečo družbeno formacijo z vladajočim slojem županov, ki načelujejo vaškim občinam, v katere je rod razpadel po stalni naselitvi. Nastala je prva slovenska država v Karantaciji, ki je v sosednjih deželah z vojnami nabirala sužnje, na znotraj pa ščitila oblast gospodarjev sužnjev. Poleg teh je obstojala široka plast svobodnih kmetov, ki so posedovali v kolektivni lastnini vaških občin se nahajajočo zemljo. Nasprotja med gospodarsko vedno močnejšimi gospodarji sužnjev in plastjo svobodnih kmetov so se vedno bolj zaostrevale, ker je zemlja postajala zavoljo razvoja poljedelstva vedno odločilnejši činitelj v gospodarstvu. V teh zaostrenih nasprotjih se je začel razvijati tudi pri Slovencih nov oborožen sloj kosezov, ki so sestavljali oboroženo silo gospodarjev sužnjev, ki so stremeli za tem, da bi zlomili odporno moč svobodnih kmetov in se nasilno polastili njihove zemlje. Stik s fevdalno izoblikovano državo Bavarcev in Frankov in nemško cerkvijo je pospešil spopad med obema razredoma. Vladajoči sloj županov z vojvodo na čelu se je naslonil na Bavarce in Franke; sprejel je krščanstvo, in pod pretvezo uvajanja krščanstva med poganske kmete je začel s temi odkrito borbo, jih s tujo pomočjo premagal in se polastil njihove zemlje, kmete pa spremenil v tlačane. S tem se je začela fevdalna doba slovenske preteklosti.

S tem zaključujemo svoj oris slovenskih družbenih odnosov po naselitvi v alpskih in obrobni deželah. Nismo se spuščali v podrobnosti. Namen tega sestavka je bil pokazati le na zakonitost razvoja slovenske družbe, očrtati različna razdobja tega razvoja v zgodnjem srednjem veku in vzroke prehoda iz ene družbene formacije v drugo. V mehanično nizanje zgodovinskih dogodkov drugega k drugemu moramo vnesti družbenemu razvoju svojstveno povezanost in zakonitost razvoja družbe.

OBNAVLJANJE RAZVREDNOTENIH VREDNOT

RADIVOJ REHAR

Svetovna vojna, ki je zatekla človeštvo v najbolj mirni, ustaljeni in urejeni dobi in nenadoma z brutalno silo porušila dotedanji način družabnega, kulturnega, gospodarskega, socialnega in političnega življenja, ni mogla ostati brez

Kljub temu je bila slovenska kmečka tradicija, povezana s spominom na samostojno državo karantanskih Slovencev, še tako močna, da so pri njegovem pogrebu sodelovale ogromne kmečke množice, ki so pri celovških mestnih vratih sprejele krsto in same izvršile pokop (po Puntchartu, l. c.)

usodnih nasledkov za posameznika in družbo. Bila je tako popolno pretrganje normalnega dogajanja, da je vrgla ves razvoj z ravnega tira, človeštvo pa v skrajno, štiri leta trajajočo duhovno napetost, kateri je po sprostitvi ob koncu sledila popolna izčrpanost in utrujenost. Iz te izčrpanosti in utrujenosti se je rodilo tudi vse notranje nezadovoljstvo, ki si je dajalo duška na eni strani v negaciji nekdanjih vrednot, na drugi pa v mrzličnem iskanju novih, odrešilnih poti. Ker pa izčrpanost in utrujenost ne more roditi dognanih, premišljenih in trdnih sistemov, se je človeštvo po veliki vojni vdajalo trenutnim slepilom, katerim je iz neizbežne notranje potrebe po sprostitvi in odrešitvi zavestno ali podzavestno dajalo videz resničnih vrednot, dasi to nikoli niso bile.

Najprej in najbolj vidno je postalo to hlastanje po odrešitvi iz majavega kaosa v sfere pozitivnega ustvarjanja v umetnosti. Ker se povojno umetniško ustvarjanje, nasilno odtrgano od predvojnega razvoja notranje, duhovno solidno pripravljene smeri z različno opredeljenimi vrednotami, ni moglo več vrniti v stara izhodišča — ker pač ni moglo negirati doživljenih pretresov — a je po neizprosni nujnosti vendarle moralo naprej, si je zgradilo utrujeni in kaotični dobi ustrezajoče nove sisteme, smeri in ideale. Tako smo dobili v prvih povojnih letih vrsto najrazličnejših „izmov“, ki so se pojavili enako v slikarstvu, kiparstvu in arhitekturi kakor v glasbi, gledališču in leposlovju. Vidnejši med njimi so bili ekspresionizem, kubizem, dadaizem, futurizem in surrealizem. Vse te smeri so se pojavile med nami nenadoma, čez noč, in kakor ustvarjajoči umetniki, so se jih tudi sprejemajoči občani oklenili s strastno vero v njihovo odrešilnost in pot do novih, duhu časa ustrežajočih vrednot, ki naj obvladajo novi svet in nove ljudi. Kdor je ob nenadnem rojstvu in bučnem pohodu teh smeri kritično podvomil o vrednosti njihovih stvaritev, je bil od oznanjevalcev novih vrednot in njihovih oboževalcev razglašen za nesodobnega reakcionarja in obsojen v položaj mediokritete. Prav ta neustaljenost in nekritična sprejemljivost za vsak nov pojav, pa če je bil še tako prozorno zunanje nabrekli in brez vsebine, je omogočila celi vrsti netalesnih ali vsaj podpovprečnih in povprečnih umetniških ustvarjalcev položaj kapacitet in nemalokdaj „genijev“. Šele bodočnost je pokazala, koliko revščine in neznanja na eni in koliko zavestne, prav za prav brezvestne spekulacije se je često skrivalo za temi „novimi vrednotami“.

Počasno vračanje duhov v normalne razvojne tire, ozdravljanje od zmed vojne in resnejše poglobljanje v zastavljene stvariteljske probleme je pa pričelo polagoma le ločevati zrnje od plev, red od kaosa in absolutno od relativnega. Izrodki utrujenosti in živčne izčrpanosti so iz umetniškega ustvarjanja izginjali drug za drugim. Nad šarlatanstvom in površnostjo sta zopet zmagala znanje in vestnost. V ospredje je znova stopil talent in zavzel mesto, ki mu pritiče. Ta proces ozdravljenja sicer tudi še zdaj ni popolnoma dovršen, vendar ni mogoče tajiti, da se v vsem umetniškem ustvarjanju in na vseh področjih vračamo čez premagane eksperimente v preteklost in iščemo novih izhodišč za nadaljnjo pot tam, kjer jo je svetovna vojna nenadoma in nasilno pretrgala. Vsa sedanja „nova stvarnost“ v likovni umetnosti, ves „realizem“ v literaturi itd. dokazuje, da je to spoznanje pravilno. V umetniškem ustvarjanju je svetovna vojna več ali manj že premagana in bližamo se časom novega, normalnega razvoja. „Razvrednotene vrednote“ so bile razvrednotene le za kratek čas; premagale so nasilje nad seboj in vstale okrepljene v novo življenje, čeprav ne brez koristnega očiščenja, ki ga je povzročila doba težkih preizkušenj. Kajti tudi zablode morejo s svojimi negativnimi učinki v danih okoliščinah povzročiti pozitivne koristi.

Iste pojave kakor v umetnosti smo doživeli v tem času tudi na ostalih pod-

ročjih javnega udejstvovanja, posebno v gospodarstvu in politiki. Predvojna doba je bila čas liberalne demokracije, ki si je v teku devetnajstega stoletja priborila veljavo povsod, razen v carski Rusiji in nekaterih manj pomembnih azijskih in afriških državah. A kakor umetniška ustvarjanja, je presekala vojna tudi naravni razvoj liberalizma in demokracije. Mnoge vlade v vojno vmešanih držav so ukinile demokratske svoboščine državljanov ali pa so jih vsaj znatno omejile, dočim so za mobilizirance prenehale ipso facto že z mobilizacijo. Ustroj vojske je že a priori nedemokratičen. Vojaki se ne ločijo po izobrazbi, sposobnostih, moralnih vrednotah itd., ampak po činih, ki jih imajo v posameznih formacijah in v celotni mašineriji. Ta ločitev, razvrščena po strogo določenih lestvicah hierarhije z brezpogojno subordinacijo nižjih nasproti višjim, izključuje vsako demokracijo in celo najprimitivnejše spoštovanje individualnosti. V to vojaško, nedemokratično, hierarhično organizacijo so bili že takoj v prvih dneh vključeni milijoni najboljših državljanov vseh vojskujočih se držav, torej vsi tisti, na katerih je dejansko slonela predvojna demokracija in katere nosilci in čuvarji so bili. Vsemu temu se je pridružila še utesnitev svobode tiska, govora in dejanja tudi za tiste državljane, ki so ostali v civilnem položaju.

Vse to tudi po demobilizaciji ni moglo ostati brez nasledkov. Še sedaj, dvajset let po koncu vojne, moremo opaziti, da obstoja v mišljenju in čustvovanju bivših bojevnikov — in to enako v demokratičnih kakor avtoritativnih državah — močno nagnjenje k organizatorični disciplini in osebni podreditvi. Štiri leta demokratičnih svoboščin oropani milijoni bojevnikov se po demobilizaciji v svoji izčrpanosti in utrujenosti niso mogli več znajti v starih, normalnih tirih, na katere bi se bili morali vrniti. To iztirjenje je zato moralo roditi kaos, ki je vodil posameznike in skupine do prepričanja, da zahteva nova doba po razvrednotenju starih vrednot nove politične smeri, metode in ideologije. Tako so se pojavili tudi v politiki razni „izmi“, ki so našli v desorientiranih, izčrpanih, utrujenih in razočaranih demobilizirancih ter v kaotični dobi vojne vzrasli mladini naglo navdušene pristaše. Na drugi strani se je pa širil iz enakih vzrokov komunizem, čeprav je imel v svoji klasični rojstni deželi Rusiji prvotno drugačna izhodišča.

Isti povojni povodi in vzroki, ki so rodili v umetnosti ekspresionizem, dadaizem, futurizem itd., so rodili v politiki razne ekstremne družbene sisteme. Miselno izhodišče prvih kakor drugih gibanj je bilo isto in isto je bilo tudi prepričanje, da so stare smeri propadle, da so stare vrednote razvrednotene in da je zato treba iz nujne potrebe po nadaljevanju poti in akcije ustvariti nove smeri in nove vrednote. V svet vržena trditev, da se je predvojna demokracija preživela in da njene metode in njena sredstva ne ustrezajo več potrebam ter nalogam novega časa, je našla obilico duhovno izčrpanih in utrujenih pristašev, ki so ji prislunhili in sledili zastavam novih gibanj, trdno, včasih naravnost fanatično prepričani, da so ta gibanja edina mogoča odrešitev. Dinamika te vere je gnala voditelje in njim sledeče množice v vedno večje ekstreme, ki so nujno terjali vedno večjo negacijo starih smeri in njihovih vrednot. Tako je rasel fanatizem, ki je v marsičem podoben fanatizmu verskih sekt in ki je kakor one brezkompromisen, ekskluziven in radikalen.

Toda že razmeroma zgodaj so ustvaritelji in voditelji novih političnih gibanj spoznali, da jim bo mogoče obdržati oblast nad pridobljenimi množicami samo z dinamizmom, ki mora ostati stalen in ne sme popustiti. To spoznanje jim je rodila zavest praznote brez resničnih, globokih vrednot, ki se je pojavila kmalu po zmagi, ko je oblast — ki so jo združili v svojih rokah — terjala od njih dejanj, katerih niso zmogli. Med tem torej, ko je enako spoznanje v umetniških

„izmih“ povzročilo njihov poraz in umik, je v politiki, kjer prostovoljen umik in likvidacija nista bila mogoča, rodilo iskanje novih hranil in umetnih injekcij. Ta hranila in injekcije so našli ti „izmi“ v gospodarski avtarkiji, ki je vodila v oboroževanje, dočim je to vodilo zopet v imperialistično ekspanzijo. Prvotno le za notranjo politiko ustvarjena nova povojna gibanja, so tako sama po sebi prešla v mednarodno politiko. Ako so pa povzročila perturbacije že v notranji, so jo morala povzročiti še bolj v zunanji politiki. In ker vodi zunanjepolitični dinamizem neizogibno v stalno nevarnost konflagracije, živi svet že nekaj let v ne-ponehljivi napetosti meddržavnih odnošajev.

Danes, po dvajsetih letih novih povojnih političnih gibanj vemo, da starih, v dolgi evoluciji izčiščenih in v težkih preizkušnjah prekaljenih vrednot še niso mogla ne razvrednotiti in ne zamenjati z adekvatnimi novimi vrednotami. Vsa njihova pompozna nabreklost je le zunanja. Ideologije, ki so si jih ustvarila, ne slone na filozofiji, ampak na sofizmu in silogizmih. Njihovo glavno bojno orožje je demagogija. In kljub temu, da odrekajo demokraciji vsako vrednost in se proti njej bore z vsemi sredstvi, se je vendarle sami podzavestno poslužujejo. Razni plebisciti, govori in apeli so izraziti rekviziti demokracije, in prav dejstvo, da jo nenehoma napadajo in se proti njej bore, je dokaz, da se zavedajo njene še vedno žive sile.

Ta politična gibanja so, kakor umetniška, notranje že davno izgubila svojo nujnost in upravičenost. Človeštvo si je od svoje povojne izčrpanosti in izmučenosti že opomoglo, nasledki medvojne iztirjenosti izginjajo, in kakor je umetnost že našla zopetno zvezo s predvojno tradicijo, da jo z novimi izkustvi oplojeno nadaljuje, tako jo bo prej ali slej našla tudi politika, čeprav ji samovolja in nasilje še branita nazaj. Toda nobena samovolja in nobeno nasilje ne more trajno zadržati naravnega razvoja, ker je njegova sila močnejša in podre nazadnje vse zapreke. Vprašanje, ki tu nastaja, pa je, ali se bodo povojni politični „izmi“ zrušili sami vase, kakor so se umetniški, ko so izgubili nujno potrebne psihološke pogoje svojega obstanka, ali pa bodo njihovi nosilci skušali iskati vsaj še trenutno odgoditev tega zrušenja v zadnjem preostalem sredstvu — v vojni? Velika verjetnost je, da bodo v skrajni sili izbrali rajši to zadnjo pot, kajti na njej bi bila njihova kapitulacija častnejša. V tem primeru pa, bo nova vojna tisto grozotno zdravilo, ki bo ozdravilo človeštvo bolnih nasledkov prejšnje, torej čisto po pravilu medicine, da se strup uničuje s strupom! Toda nasledke bo človeštvo čutilo v vsakem primeru še dolgo, najbolj jih pa bodo čutili narodi, ki so bili sami predmet povojnih političnih eksperimentov.

Razvoj zgodovine z zakoni psihologije množic in gibanj nas uči, da se dejanske vrednote ne dajo niti z najbrutalnejšim nasiljem razvrednotiti. Namišljene vrednote jih sicer lahko za trenutek prekrijejo in prekriče, s tem se same ubijejo. Resnične vrednote pa so samo tiste, ki so jih ustvarile dolge evolucije na zdravih, trdnih temeljih izkustvenih doznav in psiholoških izsledkov. Zato se, kakor v umetnosti, bližamo tudi v politiki in gospodarstvu obnavljanju po vojni razvrednotenih vrednot. Ta obnovitev je samo še vprašanje časa in načina.

Spominska knjiga 1888—1938. Ob 50-letnici izdala državna tehniška srednja šola. Ljubljana. 1938. 275 str.

V vrsti kulturnih jubilejev, ki jih sihdob slavimo hkrati z 20-letnico svoje svobode, stoji na tako vidnem mestu, da je pač ni mogoče prezreti — 50-letnica državne tehniške srednje šole v Ljubljani. Jubilej je tem pomembnejši, ker je tukaj, lahko bi rekli, iz „ničesa“ rasel ter v teku 50 let dorasel šolski organizem, ki je zares poklican preustvariti ne samo slovenski, ampak tudi jugoslovanski kulturni obraz.

Tehniška srednja šola v Ljubljani je „strokovna“ šola, torej obrazovališče, ki se ne sme nemara zamenjati s „poklicno“ šolo. Res, da je ena in druga prosvetni zavod za „praktično“ nadarjene mladeniče in dekleta iz širših slojev ter da sta obe usmerjeni v gospodarski pravec; toda izhodišče jima je vendarle različno in sta se tudi razvijali vsaka po svoje.

Poklicna šola je zrastle iz „nadaljevalne“, ki je prvotno bila „ponavljalna“, osnovno obrazbo goječa šola ter je po takem nastala iz „nedeljske“ („Blaže in Nežica v nedeljski šoli“!). Današnja poklicna šola hodi neposredno za višjo stopnjo ljudske šole, obsega povprečno le 6—8 učnih ur na teden ter jo vajenec in vajenka običajno po večerih obiskuje in sicer vzporedno z dnevno učnjo v delavnici, trgovini, gospodarstvu itd., a pomočnik in pomočnica vzporedno s poklicnim dejstvom. (Gl. E. Spranger, Zur Geschichte der Berufsschulpflicht. „Die Erziehung“, 14. letnik str. 55.). A vse to z namenom, da bi obiskovalci stvarne vtise, ki jih čez dan doživljajo ob izvrševanju svojih opravkov, v šoli ob predavanju in vajah miselno razglabljali, med seboj povezovali ter tako pospeševali ne le svojo praktično zmogljivost, ampak hkrati še i rast svoje „občne“ izobrazbe, to je samostojnega svetovnega in življenjskega naziranja.

A zibelka strokovnih šol je tehnika, oz. tehnično obratovanje v sodobnem gospodarskem življenju, iz katerega se je rodilo na moč važno spoznanje, da je za uspešno delo v sedanji obrti, industriji, umetelni obrti ne samo delavcu z roko, ampak tudi delavcu z glavo, se pravi izumevajočim in vodečim osebam v racionaliziranih obratih nujno treba i tehnično-znanstvene obrazbe. V teh šolah bi se naj mladi rod usposabljal za tehnično mišljenje in pa za tehnično zmogljivost. Odtod prihaja, da gredo cilji in pota strokovnih šol ne le bolj v globino, temveč tudi bolj v širino, ko pa v poklicnih šolah. Zato je strokovna šola največjece celodnevna šola, podobno ljudski, po notranji organizaciji zelo pestra (nižji, srednji, visokošolski tipus) ter se število njenih učnih ur giblje med 20 in 40 na teden. Nje obisk pa ne teče vstric s praktično učnjo, ampak jo ta ali oni pohaja, že predno postane vajenec ali praktikant, a kdo drug šele tedaj, ko je že dovršil praktični del svojega pripravljanja za poklic. (Gl. E. Spranger 1. c.; a za oboje še „Lexikon der Pädagogik der Gegenwart“, značnici: Berufsschulen, Fachschulen).

Raison d'être in pa miselni votek strokovnega šolstva v Jugoslaviji je, mnogokaj ob konkretnem primeru srednje tehniške šole v Ljubljani, pred nekaj leti zelo pregledno in prepričujoče prikazal inspektor strokovnih šol M. Presl v knjigi „Strokovnošolska politika studija“ (1934). A vprašanju, kako teče živo življenje na veliko zamišljenega strokovnega učilišča, ki skuša sodobnim potre-

bam kar najbolj ustreči, si človek, ako ima dobro voljo, ne bi mogel želeti boljšega odgovora, nego ga daje „Spominska knjiga 1888—1938“, ki jo je ob 50-letnici svojega bitja in žitja izdala tehniška srednja šola v Ljubljani in ki ni le vsebinsko na moč bogat, ampak tudi vnanje neobičajno reprezentativen opus.

Za uvod v I. delu tega kulturno prepomenljivega zbornika je J. Reisner, bivši ravnatelj, napisal kaj zanimivo „zgodovino našega zavoda“. Beroč kar gledaš, kako se zasnjuje nit specialnega šolstva še v 17. stol., se na statvah kulturnega razvoja v zapadni Evropi vedno bolj razpreda ter slednjič vzkali duhovno seme, iz katerega je po petih desetletjih dorastla današnja jubulantka. Sledi pregledno podani „današnji ustroj zavoda“ (sedanji ravnatelj mu je ing. Leo Novak), nato pa plastično očitane slike „delovanja“ sedmih oddelkov, ki najnazorneje izpričujejo, da peresa poročevalcem ni vodila samo večča roka, ampak tudi — ljubezen do stvari, najboljši omen. Članku, ki se v njem mikavno opisuje „šolska zgradba“, je dodanih lepo število zelo čednih slik (poslopje, delavnice, oz. ateljeji). A še prav posebej zanimiv je prikaz živih sil zavoda: grafikon in statistika o frekvenci, dijaške ustanove in podpore, skrbno sestavljeni seznam učnega osebja od 1888—1938. (obsega kar 224 imen!) ter po letnicah razvrščeni seznam absolventov in absolventk od ustanovitve zavoda do 28. junija 1938.

II. del prinaša „splošne spise“: o pravicah, težnjah, praksi absolventov, o kvišku usmerjenem prizadevanju zavodovih učiteljev in učencev z umetnostnim pravcem duše in o ženskem obrtnem šolstvu v dravski banovini. — III. del razpravlja na malone 50 straneh o obrtnem in tehniško-industrijskem šolstvu v dravski banovini, a IV. na 10 straneh o isti panogi šolstva v Jugoslaviji.

„Spominska knjiga 1888—1938.“ je visoka pesem, ki jo velik zbor pevcev z različnimi glasovi poje — v slavo človeškega duha, ki se sicer izpreminja, pa ne izgine.

K. Ozvald

Roger Martin du Gard: Taki so ljudje. Roman s francoskega podeželja. Izdala in založila Cankarjeva družba v Ljubljani 1939. Iz francoščine prevedel C. Petelin.

Obhod trškega pismoše, ki ga Martin du Gard — lanskoletni Nobelov nagrajenec za literaturo — spremlja od naslovnika do naslovnika, daje pisatelju priložnost, da razvije pred našimi očmi izredno živ in pester film francoskega podeželja z vsem, kar to podeželje giblje in vznemirja: pritlikavo malenkostni bolj na intrigah in na trškem klepetu ko na načelih sloneči politični antagonizem med konservativno „reakcijo“ in med „levim blokom“ ter cela lestvica človeških slabosti in strasti od pohlepnosti in skoposti pa do prešuštva in smrtnega sovraštva. Dolga vrsta jih je, ki jih v enem poletnem dnevu obiše poštar Joigneau, da jim izroči pisma (ki jih je bil že davno prebral) in da opravi vse svoje zaupne misije, ki so mu jih naložili razni tržani. Treba je posredovati za nakup hišice, preskrbeti deklo, pomagati pri pridobivanju državljanstva, nadzirati nezvesto ženo in podobno. In vso to galerijo ljudi nam riše pisatelj z mojstrsko lahkotnostjo, označuje nam z nekaj krepkimi potezami njihove življenjske usode in najskritejše misli v dveh, treh stavkih, da se sami ne zavemo, ko imamo po pičlih 110 str. zaključeno in lepo zaokroženo sliko pred seboj.

Misel vsega dela je jasno izražena že v naslovu: „Vieille France“, ki ga je prevajalec zamenjal s splošnejšim, a mnogo bledejšim. To, kar živi, ali bolje: životari tu pred nami, je kljub idealizmu učitelja Ennberga in njegove sestre, ki skoro spominjata na Cankarjeve učitelje-idealiste, le stara Francija, ki ji trški fantje v pogovoru zvečer pred kavarno prerokujejo nagel konec. Prevod, ki ga sicer nisem utegnil primerjati z originalom, teče gladko.

J. Dolar.

